

LETRA ENCIKLIKE
I PASUR ME MËSHIRË
(*DIVES IN MISERICORDIA*)
E SHENJTËRISË SË TIJ
GJON PALI II
MBI MËSHIRËN HYJNORE

Përkthyes:
Dom Gjovalin Simoni

Titulli i origjinalit:
Dives in misericordia. Lettera enciclica sulla misericordia divina.
Papa Giovanni Paolo II
Libreria Editrice Vaticana, 1980

Redaktor:
Mond Marku

Grafika:
Rezarto Kulli

Botuar nga:
Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë
www.kish.al

© Të gjitha të drejtat e rezervuara, 2026

ISBN 9789928476166

*Vëllezër shumë të nderuar, bij dhe bija fort të dashur,
shëndet dhe bekim Apostolik!*

I.
KUSH MË SHEH MUA,
SHEH ATIN (krh Gjn 14,9)

1. Zbulimi i mëshirës

«Hyji, i pasur me mëshirë» (*Ef* 2,4) është ai që Jezu Krishti na e ka zbuluar si Atë: vetë Biri i tij, në vetvete, na e dëftoi atë dhe na e bëri të njohur (*Gjn* 1,18; *Heb* 1,1). I paharrueshëm është momenti në të cilin Filipi, një nga dymbëdhjetë apostujt, duke iu drejtuar Krishtit, i thotë: «Zotëri, na e dëfto Atin e na mjafton!». Dhe Jezusi iu përgjigj kështu: «Kaq shumë kohë jam me ju e nuk më njohe ende? Kush më ka parë mua, ka parë edhe Atin» (*Gjn* 14,8). Këto fjalë u shqiptuan gjatë fjalimit të lamtumirës, në fund të darkës së Pashkës, e cila u pasua nga ngjarjet e atyre ditëve të shenjta, gjatë të cilave do të vërtetohej një herë e përgjithmonë se: «Hyji, i pasur me mëshirë, në saje të dashurisë së madhe, me të cilën

na deshi, ne që ishim të vdekur për shkak të fajeve, na ngjalli bashkë me Krishtin» (Ef 2,4).

Duke ndjekur doktrinën e Koncilit II të Vatikanit dhe duke iu përmbajtur nevojave të veçanta të kohërave në të cilat jetojmë, ia kushtova enciklikën *Redemptor hominis*, së vërtetës për njeriun, e cila në plotësinë dhe thellësinë e saj na është zbuluar në Krishtin. Një nevojë jo më pak e rëndësishme, në këto kohë kritike dhe të vështira, më shtyn të zbuloj në vetë Krishtin edhe një herë fytyrën e Atit, i cili është «i mëshirshëm dhe Hyji që jep çdo ngushëllim». (2 Kor 1,3). Njëmend, në kushtetutën *Gaudium et spes* lexojmë: «Krishti, i cili është Adami i ri... i zbulon plotësisht... njeriut njeriun dhe i bën të njohur thirrjen e tij më të lartë»: ai e bën këtë «pikërisht duke zbuluar misterin e Atit dhe të dashurisë së tij» (Kushtetuta baritore *Gaudium et spes*, 22). Fjalët e cituara dëshmojnë qartë se dëftimi i njeriut, në dinjitetin e plotë të natyrës së tij, nuk mund të ndodhë pa referimin – jo vetëm konceptual, por tërësisht ekzistencial – ndaj Hyjit. Njeriu dhe thirrja e tij supreme shfaqen në Krishtin nëpërmjet *zbulimit* të misterit të Atit dhe të dashurisë së tij.

Kjo është arsyeja pse tani është e përshtatshme t'i drejtohem atij misteri: e sugjerojnë përvojat e shumta të Kishës dhe të njeriut bashkëkohor; e kërkojnë thirrjet e shumë zemrave njerëzore, vuajtjet dhe shpresat e tyre, ankthi dhe pritjet e tyre. Nëse është e vërtetë se çdo

njeri, në një farë kuptimi, është rruga e Kishës, siç e thashë në enciklikën *Redemptor hominis*, në të njëjtën kohë Ungjilli dhe e gjithë Tradita na tregojnë vazhdimisht se në këtë rrugë duhet të ecë çdo njeri, ashtu si Krishti *e ka përvijuar*, duke zbuluar në vetvete Atin dhe dashurinë e tij (*krh. po aty*). Në Jezu Krishtin, çdo rrugëtim drejt njeriut, ashtu siç i është caktuar një herë e mirë Kishës në kontekstin e ndryshimit të kohërave, është njëkohësisht një rrugëtim drejt Atit dhe dashurisë së tij. Koncili II i Vatikanit e ka konfirmuar këtë të vërtetë për kohën tonë.

Misioni që kryen Kisha, sa më shumë është i përqendruar te njeriu, aq më shumë është, si të thuash, antropocentrik, aq më shumë duhet të vërtetohet dhe të realizohet teocentrikisht, pra të orientohet në Jezu Krishtin drejt Atit. Ndërsa rrymat e ndryshme të mendimit njerëzor në të kaluarën dhe të tashmen kanë qenë dhe vazhdojnë të jenë të prira për të ndarë dhe madje për të kundërshtuar teocentrizmin dhe antropocentrizmin, Kisha në vend të kësaj, duke ndjekur Krishtin, kërkon t'i bashkojë ato në historinë e njeriut në një mënyrë organike dhe të thellë. Dhe ky është gjithashtu një nga parimet themelore, e ndoshta më i rëndësishmi, i magjisterit të Koncilit të fundit. Prandaj, nëse në fazën aktuale të historisë së Kishës *ne propozojmë zbatimin e doktrinë së Koncilit të madh si detyrën tonë më të lartë*, ne duhet t'i referohemi pikërisht këtij parimi me besim, me mendje të hapur e

me zemër. Tashmë në enciklikën time të sipërpërmendur u përpoqa të vë në dukje se thellimi dhe pasurimi i shumanshëm i ndërgjegjes së Kishës, fryt i të njëjtut Koncil, duhet të hapë më gjerësisht intelektin dhe zemrën tonë ndaj vetë Krishtit. Sot dua të them se hapja ndaj Krishtit, i cili si Shëlbuesi i botës ia zbulon plotësisht njeriut vetë njeriun, nuk mund të arrihet ndryshe veçse nëpërmjet një referimi gjithnjë e më të pjekur ndaj Atit dhe dashurisë së tij.

2. Mishërimi i mëshirës

Hyji, i cili «banon në një dritë të paarritshme» (1 Tim 6,16), i flet njeriut në të njëjtën kohë me gjuhën e mbarë kozmosit: «E në të vërtetë, përsosmëritë e tij të padukshme: pushteti i tij i amshuar dhe hyjnia, atje që prej krijimit të botës, mund të shihen me anë të mendjes në saje të veprave të tij» (Rom 1, 20). Kjo njohuri indirekte dhe e papërsosur, vepër e intelektit që kërkon Hyjin nëpërmjet krijesave dhe përmes botës së dukshme, nuk është ende «pamje e Atit». «Hyjin kurrë askush nuk e pa», shkruan Shën Gjoni për t'i dhënë më shumë theks së vërtetës sipas së cilës «Biri i vetëm, që është Hyj, një natyre me Atin, Ai bëri të njihet» (Gjn 1,18). Kjo «zbulesë» e shfaq Hyjin në misterin e padepërtueshëm të qenies së tij - Një dhe Trini - i rrethuar nga «drita e paarritshme» (1 Tim 6,16). Nëpërmjet kësaj «zbulese» të Krishtit, ne e njohim

Hyjin para së gjithash në marrëdhënien e tij të dashurisë ndaj njeriut: në «filantropinë» e tij (*Tit* 3,4). Pikërisht këtu «përsosmëritë e tij të padukshme» bëhen veçanërisht «të dukshme», pakrahasimisht më të dukshme se të gjitha «veprat e tjera të bëra prej tij»: ato bëhen të dukshme në Krishtin dhe nëpërmjet Krishtit, përmes veprimeve dhe fjalëve të tij dhe, së fundi, nëpërmjet vdekjes së tij në kryq dhe ngjalljes së tij.

Në këtë mënyrë, në Krishtin dhe nëpërmjet Krishtit, bëhet veçanërisht i dukshëm edhe Hyji në mëshirën e tij, pra theksohet ai atribut hyjnor që Besëlidhja e Vjetër, duke përdorur koncepte dhe terma të ndryshme, i ka përcaktuar si «*mëshirë*». Krishti i jep një kuptim përfundimtar krejt traditës së mëshirës hyjnore të Besëlidhjes së Vjetër. Jo vetëm që flet për të dhe e shpjegon me përdorimin e përngjasimeve dhe shëmbëlltyrave, por mbi të gjitha *e mishëron dhe e personifikon vetë atë. Ai vetë është, në një farë kuptimi, mëshira*. Për ata që e shohin atë tek ai – dhe e gjejnë tek ai – Hyji bëhet veçanërisht «i dukshëm» si një Atë «i pasur me mëshirë» (*Ef* 2,4).

Mentaliteti bashkëkohor, ndoshta më shumë se ai i njeriut të së shkuarës, duket se kundërshton Hyjin e mëshirës dhe gjithashtu tenton të mënjanojë vetë idenë e mëshirës nga jeta dhe ta largojë atë nga vetë zemra e njeriut. Fjala dhe koncepti i mëshirës duket se e shqetësojnë njeriun ose i krijojnë njeriut parehati, i cili,

falë zhvillimit të madh të shkencës dhe teknologjisë, të panjohur ndonjëherë në histori, është bërë padron dhe ka nënshtruar e sunduar tokën (krh. *Zan* 1,28). Ky sundim mbi tokën, ndonjëherë i kuptuar në mënyrë të njëanshme dhe sipërfaqësore, duket se nuk lë vend për mëshirë. Në këtë drejtim, megjithatë, ne mund t'i qasemi me përfitim imazhit të «gjendjes së njeriut në botën bashkëkohore» siç është përshkruar në fillim të Kushtetutës *Gaudium et spes*. Ndër të tjera lexojmë fjalitë e mëposhtme: «Kështu, bota sot shfaqet e fuqishme dhe e dobët, e aftë për të bërë më të mirën dhe më të keqen, ndërsa përpara tij hapet rruga e lirisë ose e skllavërisë, e përparimit ose e regresit, e vëllazërisë ose e urrejtjes. Gjithashtu, njeriu ndërgjegjësohet se varet nga vetë ai që t'i orientojë mirë forcat e ngjallura prej tij, të cilat mund ta shtypin atë ose t'i shërbejnë atij» (*Gaudium et spes*, 9).

Situata e botës bashkëkohore jo vetëm që paraqet shndërime që lindin shpresë për *një të ardhme më të mirë për njeriun në tokë*, por gjithashtu zbulon kërcënime të shumta që i tejkalojnë ato të njohura deri më tani. Kisha, pa pushuar së denoncuari kërcënime të tilla në rrethana të ndryshme (si në ndërhyrjet në OKB, UNESCO, FAO etj.), njëkohësisht duhet t'i shqyrtojë ato nën dritën e së vërtetës që ka marrë nga Hyji.

E vërteta rreth Hyjit, «Ati i mëshirës» (2 *Kor* 1,3), e zbuluar në Krishtin, na lejon që «ta shohim» atë

veçanërisht pranë njeriut, sidomos kur ai vuan, kur kërcënohet në vetë thelbin e ekzistencës e të dinjitetit të tij. Dhe kjo është arsyeja pse, në situatën aktuale të Kishës dhe të botës, shumë njerëz dhe shumë mjedise të udhëhequra nga një ndjenjë e gjallë besimi kthehen, do të thosha, pothuajse spontanisht te mëshira e Hyjit. Ata shtyhen me siguri ta bëjnë këtë gjë nga vetë Krishti, i cili, përmes Shpirtit të tij, vepron në thellësitë e zemrave njerëzore. Njëmend, misteri i Hyjit, «Ati i mëshirës», i zbuluar nga Krishti, bëhet pothuajse një thirrje e vetme që i drejtohet Kishës, në kontekstin e kërcënimeve të sotme kundër njeriut.

Në këtë enciklikë dëshiroj ta mirëpres këtë thirrje; dëshiroj të mbështetem në të përjetshmen dhe në të njëjtën kohë, për thjeshtësinë dhe thellësinë e saj, në gjuhën e pakrahasueshme të zbulesës dhe fesë, për të shprehur me të edhe një herë përpara Hyjit dhe njerëzve shqetësimet e mëdha të kohës sonë.

Zbulesa dhe feja, në të vërtetë, na mësojnë jo aq shumë të meditojmë në mënyrë abstrakte mbi misterin e Hyjit, si «Ati i mëshirës», por t'i drejtohem i të njëjtës mëshirë në emër të Krishtit dhe në bashkim me të. A nuk tha Krishti se Ati ynë, i cili «sheh në fshehtësi» (*Mt* 6,4.6.18), pret, mund të themi, vazhdimisht që ne, duke na thirrur pranë vetës së tij në çdo nevojë, ta shqyrtojmë gjithmonë misterin e tij: misterin e Atit dhe dashurinë e tij? (Krh. *Ef* 3,18; gjithashtu *Lk* 11,5-13)

Prandaj dëshiroj që këto konsiderata ta bëjnë më të afërt këtë mister ndaj të gjithëve dhe të bëhen njëkohësisht një thirrje e gjallë e Kishës për mëshirë, për të cilën njeriu dhe bota bashkëkohore kanë aq shumë nevojë. Madje kanë shumë nevojë për të edhe nëse shpesh nuk e dinë.

II. MESAZHI MESIANIK

3. Kur Krishti filloi të veprojë dhe të mësojë

Para bashkëfshatarëve të tij në Nazaret, Krishti u referohet fjalëve të Isaisë profet: «*Shpirti i Zotit është mbi mua sepse Ai më shuguroi! Ai më dërgoi t'u kumtoj të vobektëve Ungjillin, t'u shpall robërve çlirimin, të verbërve dritën e syve; t'i lëshoj në liri të ndrydhurit, të shpall vitin e hirit të Zotit*» (Lk 4,18-19). Këto fjali, sipas Lukës, janë deklarata e tij e parë mesianike, e cila pasohet nga faktet dhe fjalët e njohura përmes Ungjillit. Nëpërmjet këtyre fakteve dhe fjalëve, Krishti e bën Atin të pranishëm mes njerëzve. Është tepër domethënëse fakti që këta njerëz janë mbi të gjitha të varfrit, të privuar nga mjetet e jetesës, ata që janë të privuar nga liria, të verbrit që nuk shohin bukurinë e krijimit, ata që jetojnë në pikëllimin e zemrës ose vuajnë për shkak të padrejtësisë sociale, dhe në fund mëkatarët. Sidomos në lidhje me këta të fundit, Mesia bëhet një shenjë veçanërisht e lexueshme e Hyjit që është dashuri, bëhet një shenjë e Atit. Në këtë shenjë të dukshme, ashtu si njerëzit e asaj kohe, edhe njerëzit e kohës sonë mund ta shohin Atin.

Është domethënëse se, kur lajmëtarët e dërguar nga Gjon Pagëzuesi, erdhën te Jezusi për ta pyetur: «A je ti ai që do të vijë, apo duhet të presim një tjetër?» (Lk 7,19), ai, duke iu referuar të njëjtës dëshmi me të cilën kishte hapur mësimin në Nazaret, u përgjigj: «Shkoni e tregojini Gjonit çka patë e çka dëgjuat: ‘*të verbrit po fitojnë dritën e syve*’, të shqeptët po ecin drejt, të gërbulurit po pastrohen, të shurdhrit po dëgjojnë, të vdekurit po ngjallen e ‘*skamnorëve u shpallet Ungjilli*», dhe më pas përfundon: «I lumi ai që nuk do ta bjerrë besimin në mua!» (Lk 7,22v).

Jezusi, mbi të gjitha me stilin e jetës dhe veprimet e tij, ka treguar se si në *botën* ku jetojmë është e *pranishme dashuria*, dashuria vepruese, dashuria që i drejtohet njeriut dhe përfshin gjithçka që formon njerëzishmërinë e tij. Kjo dashuri është veçanërisht e dukshme në kontakt me vuajtjen, padrejtësinë, varfërinë, në kontakt me krejt «gjendjen njerëzore» historike, e cila shfaq në mënyra të ndryshme kufizimet dhe brishtësinë e njeriut, si fizike ashtu edhe morale. Është pikërisht mënyra dhe rrafshi në të cilën shfaqet dashuria, që në gjuhën biblike quhet «mëshirë».

Prandaj Krishti zbulon Hyjin që është Atë, i cili është «dashuri», siç do të shprehet Shën Gjoni në letrën e tij të parë (1 Gjn 4,8.16); zbulon Hyjin «të pasur me mëshirë», siç lexojmë te Shën Pali (Ef 2,4). Kjo e vërtetë, më shumë se një temë mësimore, është një

realitet që na është paraqitur nga Krishti. *Ta bësh Atin të pranishëm si dashuri dhe mëshirë është, në vetëdijen e Krishtit*, dëshmia themelore e misionit të tij si Mesi, siç konfirmohet nga fjalët që ai shqiptoi fillimisht në sinagogën e Nazaretit, e më vonë edhe përpara dishepujve të tij dhe të dërguarve të Gjonit Pagëzuesit.

Në bazë të kësaj mënyre të zbulimit të pranisë së Hyjit që është Atë, dashuri dhe mëshirë, Jezusi e bën vetë mëshirën një nga *temat kryesore të predikimit* të tij. Si zakonisht, edhe këtu, mëson para së gjithash «në shëmbëlltyra», sepse këto shprehin më së miri vetë thelbin e gjërave. Mjafton të kujtojmë shëmbëlltyrën e djalit plangprishës (*Lk 15,11-32*), ose atë të Samaritanit të mirë (*Lk 10,30-37*), por edhe – në të kundërt – shëmbëlltyrën e shërbëtorit të pamëshirshëm (*Mt 18,23-35*). Ka shumë pasazhe në mësimet e Krishtit që shfaqin dashurinë-mëshirë nën një aspekt gjithnjë të ri. Mjafton të kemi para sysh bariun e mirë, që shkon në kërkim të deles së humbur (*Mt 18,12-14; Lk 15,3-7*), ose gruan që fshin shtëpinë në kërkim të drahmës së humbur (*Lk 15,8-10*). Ungjilltari që i trajton veçanërisht këto tema në mësimin e Krishtit është Luka, Ungjilli i të cilit ka merituar të quhet «Ungjilli i mëshirës».

Kur flasim për predikimin, lind një problem me rëndësi të madhe lidhur me kuptimin e termave dhe përmbajtjen e konceptit, veçanërisht me përmbajtjen e *konceptit «mëshirë»* (në lidhje me *konceptin «dashuri»*). Të

kuptuarit e përmbajtjes, bart në vetvete çelësin për të kuptuar vetë realitetin e mëshirës. Dhe kjo është ajo që ka më shumë rëndësi për ne. Megjithatë, përpara se t'i kushtojmë një pjesë të mëtejshme të konsideratave tona kësaj teme, pra për të përcaktuar kuptimin e fjalëve dhe përmbajtjen specifike të konceptit «mëshirë», është e nevojshme të theksohet se Krishti, në zbulimin e *dashurisë-mëshirë* të Hyjit, në të njëjtën kohë, *kërkoi që edhe njerëzit të lejonin që të udhëhiqen në jetën e tyre nga dashuria dhe mëshira*. Kjo nevojë është pjesë e vetë thelbit të mesazhit mesianik dhe përbën palcën e *ethosit* ungjillor. Mësuesi e shpreh atë si nëpërmjet urdhërimit që ai e përcakton si «më i madhi» (Mt 22,38), ashtu edhe në formën e një bekimi kur, në Fjalimin e malit, shpall: «Lum të mëshirshmit sepse do të gjejnë mëshirë» (Mt 5,7).

Në këtë mënyrë, mesazhi mesianik mbi mëshirën ruan një dimension të veçantë hyjnor-njerëzor. Krishti – si përmbushja e profecive mesianike – duke u bërë mishërimi i dashurisë që dëftohet në një mënyrë të veçantë ndaj njerëzve të vuajtur, të palumtur e mëkatarë, e bën të pranishëm dhe në këtë mënyrë e zbulon më plotësisht Atin, i cili është Hyji «i pasur me dashuri» e «me mëshirë». Në të njëjtën kohë, duke u bërë për njerëzit model i dashurisë së mëshirshme ndaj të tjerëve, Krishti shpall me vepra edhe më shumë sesa me fjalë, thirrjen e mëshirës, që është një nga komponentët thelbësorë të «*ethosit të Ungjillit*». Në këtë rast nuk

bëhet fjalë vetëm për përmbushjen e një urdhri apo një kërkesë etike, por edhe për plotësimin e një kushti me rëndësi kapitale, në mënyrë që Hyji të shfaqet në mëshirën e tij ndaj njeriut: «Të mëshirshmit... do të gjejnë mëshirë».

III. BESËLIDHJA E VJETËR

4. Koncepti i «mëshirës» në Besëlidhjen e Vjetër

Koncepti i «mëshirës» në Besëlidhjen e Vjetër ka një histori të gjatë dhe të pasur. Ne duhet të kthehemi tek ajo, në mënyrë që mëshira që zbuloi Krishti të shkëlqejë më plotësisht. Duke e zbuluar atë si nëpërmjet veprimeve të tij, ashtu edhe nëpërmjet mësimave të tij, ai iu drejtua njerëzve që jo vetëm e njihnin konceptin e mëshirës, por gjithashtu, si popull i *Hyjit të Besëlidhjes së Vjetër*, kishin nxjerrë nga historia e tyre shekulle një përvojë të veçantë të mëshirës së Hyjit. Kjo përvojë ishte sociale dhe bashkësore, si dhe individuale dhe e brendshme.

Njëmend, Izraeli ishte populli i besëlidhjes me Hyjin, një besëlidhje që e theu shumë herë. Kur ai u bë i vetëdijshëm për pabesinë e tij – dhe gjatë historisë së Izraelit nuk kishte mungesë të profetëve dhe njerëzve që e zgjonin këtë vetëdije – ai bëri thirrje për mëshirë. Në lidhje me këtë gjë, librat e Besëlidhjes së Vjetër na sjellin shumë dëshmi. Ndër faktet dhe tekstet më të rëndësishme mund të kujtojmë: fillimi i historisë së Gjyqtarëve (krh. *Gjyq* 3,7-9), lutja e Solomonit në

inaugurimin e Tempullit (krh. *1 Mbr* 8,22-53), një pjesë të ndërhyrjes profetike të Mikesë (krh. *Mik* 7,18-20), garancitë ngushëlluese të ofruara nga Isaia (krh. *Is* 1,18; 51; 4-16), lutja e Hebrenjve të mërguar (krh. *Bar* 2,11-3,8), ripërtëritja e besëlidhjes pas kthimit nga mërgimi (krh. *Neh* 9).

Është domethënëse që profetët, në predikimin e tyre, e lidhin mëshirën, së cilës i referohen shpeshherë për shkak të mëkateve të njerëzve, me imazhin e dashurisë këmbëngulëse të Hyjit. Zoti e do Izraelin me një dashuri të veçantë, ashtu siç është dashuria e dhëndrit për nusen (krh. për shembull *Os* 2,21-25 dhe; *Is* 54,6-8) dhe për këtë arsye ia fal mëkatet, madje edhe pabesitë dhe tradhtitë e tij. Nëse vëren se janë penduar, me një kthim autentik, ai e kthen popullin e tij në hir (krh. *Jer* 31,20; *Ez* 39,25-29). Në predikimin e profetëve, *mëshira nënkupton një fuqi të veçantë dashurie, e cila mbizotëron mbi mëkatet dhe pabesinë e popullit të zgjedhur*.

Në këtë kontekst të gjerë «social», mëshira shfaqet si një element që ndërlidhet me përvojën e brendshme të njerëzve, të cilët janë në gjendje faji ose i nënshtrohen çdo lloji vuajtjeje dhe fatkeqësie. *Si e keqja fizike, ashtu edhe e keqja morale*, ose mëkati, bëjnë që bijtë dhe bijat e Izraelit t'i drejtohen Hyjit me një thirrje për mëshirën e Tij. Në këtë mënyrë Davidi i drejtohet atij duke qenë i vetëdijshëm për peshën e fajit të vet (krh. *2 Sam* 11;

12; 24,10); edhe Jobi, pas rebelimeve të veta, i drejtohet atij në fatkeqësinë e vet të tmerrshme; Esteri gjithashtu i drejtohet atij, e vetëdijshe për kërcënimin vdekjeprurës kundër popullit të saj (*Es* 4,17). Mund të gjejmë shembuj të mëtejshëm në librat e Besëlidhjes së Vjetër (krh. për shembull *Neh* 9,30-32; *Tob* 3,2-3, 11-12; 8,16 e më pas; *1 Mak* 4,24).

Në origjinën e kësaj bindjeje të shumanshme personale dhe bashkësore, siç dëshmohet nga e gjithë Besëlidhja e Vjetër gjatë shekujve, qëndron përvoja themelore e popullit të zgjedhur që e jetoi në kohën e shpërnguljes: Hyji e pa mjerimin e popullit të tij që kishte përfunduar në skllavëri, e dëgjoi britmën e tij, e njohu ankthin e tij dhe vendosi ta lirojë (krh. *Dal* 3,7). Në këtë akt shpëtimi të kryer nga Zoti, profeti ishte në gjendje të identifikonte dashurinë dhe dhembshurinë e tij (krh. *Is* 63,9). Pikërisht këtu rrënjohet siguria e të gjithë popullit dhe e secilit prej anëtarëve të tij, në mëshirën hyjnore, e cila mund të thirret në ndihmë në çdo rrethanë dramatike.

Kësaj i shtohet edhe fakti se mjerimi i njeriut është edhe mëkati i tij. Populli i Besëlidhjes së Vjetër e njohu këtë mjerim që në kohën e Daljes, kur ndërtoi viçin e artë. Vetë Zoti triumfoi mbi këtë akt të thyerjes së Besëlidhjes kur ai iu deklarua solemnisht Moisiut si «një Hyj i butësisë dhe i hirit, i ngadalshëm në zemërim dhe i pasur me mëshirë e besnikëri» (krh. *Dal* 34,6). Pikërisht në këtë zbulim qendror, populli i zgjedhur dhe

secili prej anëtarëve të tij do të gjejë, pas çdo mëkati, forcën dhe arsyen për t'iu drejtuar Zotit, për t'i kujtuar Atij, atë që ai u kishte zbuluar saktësisht për veten e tij (krh. *Nr* 14, 18; 2 *Kr* 30,9; *Neh* 9, 17; *Ps* 86 (85); *Ur* 15,1; *Sir* 2,11) mundësinë për t'i kërkuar falje.

Kështu, me vepra dhe me fjalë, Hyji e ka shfaqur mëshirën e tij që në fillimet e popullit që ka zgjedhur dhe, gjatë gjithë historisë së tij, ky popull ia ka besuar vazhdimisht veten Hyjit të mëshirës: si në fatkeqësi ashtu edhe në vetëdijen e mëkatit të tij. Të gjitha nuancat e dashurisë manifestohen në mëshirën e Hyjit ndaj të tijeve: ai është Ati i tyre (krh. *Is* 63,16), pasi Izraeli është djali i tij i parëlindur (krh. *Dal* 4,22); ai është gjithashtu dhëndri i asaj që profeti e quan me një emër të ri: *ruhamah*, «fort e dashura», sepse ndaj saj do të kihet mëshirë (krh. *Os* 2,3).

Edhe kur Hyji, i zemëruar nga pabesia e popullit të tij, vendosi t'i zhbijë, është pikërisht butësia dhe dashuria e tij bujare për ta, ajo që e bën atë të kapërcejë zemërimin e vet (krh. *Os* 11,7-9; *Jer* 31,20; *Is* 54,7). Atëherë është e lehtë të kuptohet pse psalmistët, kur dëshirojnë t'i këndojnë lavdet më sublime të Zotit, i lartësojnë himne Hyjit të dashurisë, të butësisë, të mëshirës e të besnikërisë.

Nga e gjithë kjo mund të nxjerrim përfundimin se mëshira nuk i përket vetëm konceptit të Hyjit, por është

diçka që karakterizon jetën e mbarë popullit të Izraelit dhe të bijve e bijave të tij: është përmbajtja e afrimitetit me Zotin e tyre, përmbajtja e dialogut të tyre me Të. Pikërisht në këtë drejtim, mëshira paraqitet në librat e Besëlidhjes së Vjetër me një pasuri të madhe shprehjesh. Ndoshta do të ishte e vështirë të kërkohej në këto libra një përgjigje thjesht teorike për pyetjen se çfarë është mëshira në vetvete. Sidoqoftë, terminologjia e përdorur në to tashmë mund të na tregojë shumëçka për këtë gjë. Besëlidhja e Vjetër shpall mëshirën e Zotit nëpërmjet shumë termave me kuptim të ngjashëm; ato dallohen në përmbajtjen e tyre të veçantë, por prirën, mund të thuhet, nga anët e ndryshme drejt një përmbajtjeje të vetme themelore, për të shprehur pasurinë e saj transhendentale dhe, në të njëjtën kohë, për ta afruar atë me njeriun në aspekte të ndryshme. Besëlidhja e Vjetër i inkurajon njerëzit e mjerë, veçanërisht ata që janë të rënduar nga mëkati – si dhe mbarë Izraelin, i cili i ishte përmbajtur besëlidhjes me Hyjin – që t’i drejtohen mëshirës dhe i lejon ata që të mbështeten në të: ajo ua kujton atë në kohët e rënies dhe dëshpërimit. Më pas, Besëlidhja e Vjetër falënderon dhe këndon lavde për mëshirën, sa herë që shfaqet dhe realizohet si në jetën e popullit, ashtu edhe në atë të individit.

Në këtë mënyrë, mëshira është, në njëfarë kuptimi, në kontrast me drejtësinë hyjnore dhe zbulohet, në shumë raste, jo vetëm më e fuqishme se ajo, por edhe më e

thellë. Besëlidhja e Vjetër mëson tashmë se, megjithëse drejtësia është një virtyt autentik te njeriu dhe në Zotin nënkupton përsosmërinë transhendente, megjithatë dashuria është «më e madhe» se ajo: më e madhe në kuptimin që është parësore dhe themelore. *Dashuria, si të thuash, kushtëzon drejtësinë dhe, në fund të fundit, drejtësia i shërben dashurisë*. Përparësia dhe epërsia e dashurisë ndaj drejtësisë (kjo është karakteristikë e krejt zbulesës) dëftohen pikërisht përmes *mëshirës*. Kjo ishte aq e qartë për psalmistët dhe profetët, sa që vetë termi *drejtësi* do të nënkuptonte shpëtimin e arritur nga Hyji dhe nga mëshira e tij. Mëshira ndryshon nga drejtësia, por nuk bie ndesh me të, nëse e pranojmë në historinë e njeriut – siç e pranon Besëlidhja e Vjetër – praninë e Hyjit, i cili tashmë si krijues e ka lidhur veten me një dashuri të veçantë me krijesën e vet. Dashuria, për nga natyra e saj, përjashton urrejtjen dhe dëshirën për t'i bërë keq atij që më parë ia ka dhuruar veten: *Nihil odisti eorum quae fecisti*, «nuk përbuz asgjë nga ato që krijove». Këto fjalë tregojnë themelin e thellë të marrëdhënies ndërmjet drejtësisë dhe mëshirës në Hyjin, në marrëdhëniet e tij me njeriun e me botën. Shprehin se rrënjët jetëdhënëse dhe arsyet intime të kësaj marrëdhënieje duhet t'i kërkojmë duke u kthyer në «fillim», në vetë misterin e krijimit. Dhe tashmë në kontekstin e Besëlidhjes së Vjetër ata paralajmërojnë zbulesën e plotë të Hyjit, i cili «është dashuri».

Misterit të krijimit i bashkëngjitet misteri i zgjedhjes, i cili i ka dhënë trajtë në mënyrë të veçantë historisë së popullit, ati shpirtëror i të cilit është Abrahami për shkak të besimit të tij. Megjithatë, përmes këtij populli që ecën nëpër historinë e Besëlidhjes së vjetër e të re, ai mister i zgjedhjes i referohet çdo njeriu, gjithë familjes së madhe njerëzore: «Të desha me dashuri të amshueshme, prandaj ruajta për ty mëshirën». «Malet mund të zhduken ..., porse dashuria ime s'do të zhduket prej teje as besëlidhja e paqes sime nuk do të trandet». Kjo e vërtetë, e shpallur dikur në Izrael, mbart në vetvete perspektivën e gjithë historisë së njeriut: një perspektivë që është sa kohore aq edhe eskatologjike. Krishti e zbulon Atin nga e njëjta perspektivë dhe tashmë në terren të përgatitur, siç tregohet nga faqet e mëdha të shkrimeve të Besëlidhjes së Vjetër. Në fund të kësaj zbulese, në prag të vdekjes, ai i thotë fjalët e paharrueshme Filipit apostull: «Kaq shumë kohë jam me ju e nuk më njohe ende...? Kush më ka parë mua, ka parë Atin».

IV.

SHËMBËLLTYRA E DJALIT PLANGPRISHËS

5. Analogjia

Tashmë në pragun e Besëlidhjes së Re, në Ungjillin e Shën Lukës kumbon një korrespondencë unike midis dy zërave mbi mëshirën hyjnore, në të cilën e gjithë tradita e Besëlidhjes së Vjetër jehon fuqimisht. Këtu gjejmë shprehje ato përmbajtje semantike të lidhura me terminologjinë e diferencuar të librave antikë. Këtu është Maria, e cila, pasi hyri në shtëpinë e Zakarisë, e madhëron Zotin me gjithë shpirtin e saj «për mëshirën e tij», ku «brez pas brezi» bëhen pjesëmarrës njerëzit që jetojnë në frikën e Hyjit. Pak më vonë, duke përkujtuar zgjedhjen e Izraelit, ajo shpall mëshirën që e zgjodhi dhe e «kujton» atë përgjithmonë. Mandej, edhe në lindjen e Gjon Pagëzuesit, në të njëjtën shtëpi, babai i tij Zakaria, duke bekuar Hyjin e Izraelit, lavdëron mëshirën që ai «ua dha ... etërve tanë duke kujtuar besëlidhjen e tij të shenjtë».

Në mësimin e vetë Krishtit, ky imazh, i trashëguar nga Besëlidhja e Vjetër, thjeshtohet dhe njëherazi thellohet. Kjo është ndoshta më e dukshme në shëmbëlltyrën e djalit plangprishës, në të cilën thelbi i mëshirës hyjnore,

megjithëse fjala «mëshirë» nuk përmendet, prapëseprapë shprehet në një mënyrë veçanërisht të qartë. Në këtë gjë nuk kontribuon shumë terminologjia, si në librat e Besëlidhjes së Vjetër, por analogjia që na lejon të kuptojmë më plotësisht misterin e vetë mëshirës, si një dramë e thellë që shpaloset mes dashurisë së atit dhe shthurjes së mëkatit të djalit. Djali i vogël, i cili mori nga i ati pjesën e trashëgimisë që i takonte dhe u largua nga shtëpia për ta shpërdoruar në një vend të largët, «duke jetuar i dhënë pas vesesh», është në njëfarë kuptimi njeriu i të gjitha kohërave, duke filluar nga ai që së pari humbi trashëgiminë e hirit dhe të drejtësisë zanafillore. Analogjia është shumë e gjerë në këtë pikë. Shëmbëlltyra prek tërthorazi çdo thyerje të besëlidhjes së dashurisë, çdo humbje hiri, çdo mëkat. Në këtë analogji, pabesia e mbarë popullit të Izraelit vendoset më pak në dukje sesa në traditën profetike, megjithëse analogjia e djalit plangprishës mund të shtrihet edhe në atë pabesi. Ai, djali, «kur shpenzoi gjithçka pati ... filloi ta sprovtojë skamjen», aq më tepër që një zi e madhe erdhi «në atë vend» ku kishte shkuar pasi ishte larguar nga shtëpia e atit. Dhe në këtë situatë ai «do të kishte dashur të mbushte barkun» me çdo gjë, ndoshta edhe «me kokrrat e çiqibuneve që hanin thitë» që ai i kulloste për llogari të «njërit prej banorëve të asaj krahine». Por edhe kjo iu mohua.

Analogjia zhvendoset qartazi drejt brendësisë së njeriut. Trashëgimia që ky djalë kishte marrë nga i ati tij ishte

një burim i të mirave materiale, por më e rëndësishme se këto të mira ishte dinjiteti i tij si bir në shtëpinë e të atit të vet. Situata në të cilën ai u gjend në momentin e humbjes së të mirave materiale duhet ta ketë bërë të vetëdijshëm për humbjen e këtij dinjiteti. Nuk e kishte menduar më parë, kur i kishte kërkuar të atit që t'i jepte pjesën e trashëgimisë që i takonte për të ikur në dhë të largët. Dhe duket se nuk është në dijeni as tani, kur thotë me vete: «Sa mëditësve të tim eti u tepron buka, kurse unë këtu po vdes urie!». Ai matet me sasinë e mallit që kishte humbur, të cilin nuk e «zotëron» më, ndërsa rrogëtarët në shtëpinë e të atit e «zotërojnë». Këto fjalë shprehin mbi të gjitha qëndrimin e tij ndaj të mirave materiale; megjithatë, nën sipërfaqen e tyre fshihet drama e dinjitetit të humbur, ndërgegjësimi mbi birërinë e humbur. Pikërisht atëherë ai merr vendimin: «Unë do të çohem e do të shkoj tek im atë dhe do t'i them: O Atë, rashë në mëkat kundër qiellit dhe kundër teje; nuk jam më i denjë të quhem yt bir. Më prano si një nga rrogëtarët e tu». Këto janë fjalë që zbulojnë më thellë problemin thelbësor. Përmes situatës komplekse materiale në të cilën ndodhej djali plangprishës për shkak të pakujdesisë, për shkak të mëkatit, ishte pjekur ndjenja e dinjitetit të tij të humbur. Kur ai vendos të kthehet në shtëpinë e të atit të vet, për t'i kërkuar që ta mirëpresë – jo në cilësinë e një biri, por në gjendjen e një rrogëtari – ai, nga ana e jashtme, duket se vepron për shkak të urisë dhe mjerimit në të cilin ai ka rënë.

Megjithatë, ky motiv përshkohet nga vetëdija e një humbjeje më të thellë: të jesh shërbëtor në shtëpinë e atit është sigurisht një poshtërim dhe turp i madh. Sidoqoftë, djali plangprishës është gati të përballet me një poshtërim dhe turp të tillë. Ai e kupton se nuk ka më asnjë të drejtë, përveç asaj të të qenit rrogëtar në shtëpinë e të atit të vet. Vendimi i tij është marrë me vetëdije të plotë se çfarë ka merituar dhe çfarë mund të ketë ende sipas normave të drejtësisë. Pikërisht ky arsyezim tregon se, në qendër të ndërgjegjes së djalit plangprishës, shfaqet ndjenja e dinjitetit të humbur, e atij dinjiteti që buron nga marrëdhënia e birit me të atin. Dhe pikërisht me këtë vendosmëri ai nis udhëtimin e tij.

6. Vëmendje e veçantë ndaj dinjitetit njerëzor

Ky imazh i saktë i gjendjes shpirtërore të djalit plangprishës na lejon të kuptojmë saktësisht se nga çfarë përbëhet mëshira hyjnore. Nuk ka dyshim se në atë analogji të thjeshtë por depërtuese, figura e prindit na zbulon Hyjin si Atë. Sjellja e atit të shëmbëlltyra dhe e gjithë mënyra e tij e të vepruarit, që tregojnë qëndrimin e tij të brendshëm, na lejojnë të rizbulojmë linjat dalluese të vizionit të mëshirës së Besëlidhjes së Vjetër në një sintezë krejtësisht të re, plot thjeshtësi dhe thellësi. I ati i djalit plangprishës është besnik ndaj atësisë së tij, besnik ndaj dashurisë që i ka dhënë gjithmonë djalit të vet. Kjo besnikëri shprehet në

shëmbëlltyrë jo vetëm me gatishmërinë e menjëhershme për ta pranuar në shtëpi, kur ai kthehet pasi ka shkapërderdhur trashëgiminë e tij: ajo shprehet edhe më plotësisht me atë gëzim, me atë festë bujare ndaj shkapërderdhësit pas kthimit të tij, gjë që zgjon kundërshtimin dhe zilinë e vëllait të madh, i cili nuk ishte larguar kurrë nga i ati dhe nuk e kishte braktisur shtëpinë e tij.

Besnikëria e atit ndaj vetes – një tipar tashmë i njohur nga termi «hesed» i Besëlidhjes së Vjetër – shprehet njëkohësisht në një mënyrë veçanërisht të pasur me afekt. Njëmend, lexojmë se kur i ati e pa djalin plangprishës që po kthehej në shtëpi, «u mallëngjye dhe vrapoi për ta takuar, e përqafoi dhe e puthi». Ai sigurisht vepron nën ndikimin e dashurisë së thellë, dhe kjo mund të shpjegojë edhe bujarinë e tij ndaj të birit, bujari kjo që e zemëron kaq shumë vëllain e tij të madh. Megjithatë, shkaqet e këtij përmallimi duhet të kërkojnë më thellë. Këtu, i ati është i vetëdijshëm se një e mirë themelore nuk ka humbur: e mira e djalit të tij si njeri. Edhe pse ai e ka shpërdoruar pasurinë e tij, gjithsesi në të ka shpëtuar njeriu; njëmend, ai në një farë mënyrë është rigjetur. Fjalët që ati i drejton djalit të tij të madh thonë: «Porse, u desh të gëzohemi e të ngazëllohemi, sepse ky – vëllai yt – pati vdekur e u ngjall, pati humbur e u gjet». Në të njëjtin kapitull 15 të Ungjillit sipas Lukës, lexojmë shëmbëlltyrën e deles së gjetur dhe më pas shëmbëlltyrën e drahmës së gjetur.

Çdo herë theksohet i njëjti gëzim, si në rastin e djalit plangprishës. Besnikëria e Atit ndaj vetvetes është e përqendruar tërësisht në dinjitetin si njeri të djalit të tij të humbur. Kjo shpjegon mbi të gjitha emocionin e gëzueshëm në momentin e kthimit në shtëpi.

Duke vazhduar, mund të themi prandaj se dashuria për të birin, dashuria që buron nga vetë thelbi i atësisë, e detyron atin, në njëfarë kuptimi, që të shqetësohet për dinjitetin e të birit. Ky shqetësim përbën masën e dashurisë së tij, dashurinë për të cilën Shën Pali më vonë do të shkruajë: «Dashuria është e dhimbshme, dashuria është zemërgjerë..., nuk kërkon interesin e vet, nuk hidhërohet, nuk e mban mend të keqen..., i gëzohet së vërtetës..., shpreson gjithçka, duron gjithçka» dhe «nuk mbaron kurrë». Mëshira – siç e ka paraqitur Krishti në shëmbëlltyrën e djalit plangprishës – ka formën e brendshme të dashurisë, që në Besëlidhjen e Re quhet «*agápe*». Një dashuri e tillë është *e aftë të* përkulet mbi çdo bir plangprishës, mbi çdo mjerim njerëzor dhe, mbi të gjitha, mbi çdo mjerim moral, mbi mëkatin. Kur kjo gjë ndodh, ai që është objekt i mëshirës nuk ndihet i poshtëruar, por përkundrazi i rigjetur dhe i «rivlerësuar». Ati fillimisht ia shpreh gëzimin që i biri është «gjetur» dhe se është «rikthyer në jetë». Një gëzim i tillë tregon një të mirë të pacenueshme: një bir, edhe pse plangprishës, nuk pushon së qeni biri i vërtetë i të atit; tregon edhe një të mirë të rigjetur, që në rastin e

djalit plëngprishës, ishte *kthimi në të vërtetën e vetes së tij*.

Ajo që ndodhi në marrëdhënien midis të atit dhe djalit të shëmbëlltyra e Krishtit, nuk mund të vlerësohet «nga jashtë». Paragjykimet tona mbi temën e mëshirës janë kryesisht rezultat vetëm i një vlerësimi të jashtëm. Ndonjëherë, duke ndjekur këtë mënyrë vlerësimi, ndodh që ne perceptojmë te mëshira mbi të gjitha një marrëdhënie pabarazie mes atij që e ofron dhe atij që e merr. Dhe, për rrjedhojë, ne jemi gati të nxjerrim përfundimin se mëshira e nënçmon atë që e merr, që e fyen dinjitetin e njeriut. Shëmbëlltyra e djalit plangprishës tregon se realiteti është i ndryshëm: marrëdhënia e mëshirës bazohet në përvojën e përbashkët të së mirës që është njeriu, në përvojën e përbashkët të dinjitetit që i takon atij. Kjo përvojë e përbashkët e bën djalin plangprishës të fillojë ta shohë veten dhe veprimet e tij në të vërtetën e plotë (një vizion i tillë në të vërtetën është përvujtëri autentike); dhe për atin, pikërisht për këtë arsye, ajo bëhet një e mirë e veçantë: i ati e sheh me aq qartësi të mirën që është arritur, falë një rrezatimi të mistershëm të së vërtetës dhe dashurisë, saqë duket se harron gjithë të keqen që djali kishte bërë.

Shëmbëlltyra e djalit plangprishës e shpreh në mënyrë të thjeshtë, por të thellë, realitetin e kthimit. Kjo është shprehja më konkrete e veprës së dashurisë dhe e

pranisë së mëshirës në botën njerëzore. Domethënia e mirëfilltë e mëshirës nuk qëndron vetëm te shikimi, qoftë edhe më depërtuesi dhe më i dhembshuri, i drejtuar drejt së keqes morale, fizike ose materiale: mëshira shfaqet në aspektin e saj të vërtetë kur ajo rivlerëson, promovon dhe nxjerr të mirën nga të gjitha format e këqija që ekzistojnë jashtë në botë dhe brenda te njeriu. E kuptuar kështu, ajo përbën përmbajtjen themelore të mesazhit mesianik të Krishtit dhe forcën themeltare të misionit të tij. Dishepujt dhe ndjekësit e tij e kuptuan dhe e praktikuan mëshirën në të njëjtën mënyrë. Ajo nuk pushoi së shfaquri në zemrat e tyre dhe në veprimet e tyre, si një dëshmi veçanërisht krijuese e dashurisë që nuk lejon «të mposhtet nga e keqja», por e mposht «të keqen me të mirën». Është e nevojshme që fytyra e vërtetë e mëshirës të zbulohet gjithmonë rishtas. Pavarësisht nga shumë paragjykime, ajo duket veçanërisht e nevojshme në kohët tona.

V. MISTERI PASHKOR

7. Mëshira e shfaqur në kryq e në ngjallje

Mesazhi mesianik i Krishtit dhe veprimtaria e tij mes njerëzve përfundon me kryqin dhe ngjalljen. Nëse duam ta shprehim plotësisht të vërtetën mbi mëshirën, siç është zbuluar plotësisht në historinë e shpëtimit tonë, duhet të depërtojmë thellë në këtë ngjarje vendimtare, e cila, veçanërisht në gjuhën konciliare, quhet misteri pashkor. Në këtë pikë, konsideratat tona do të na duhet t'i afrojmë edhe më shumë me përmbajtjen e enciklikës *Redemptor hominis*. Njëmend, nëse realiteti i shëlbimit, në dimensionin e tij njerëzor, zbulon madhësinë e padëgjuar të njeriut, i cili meritoi të kishte një Shëlbues kaq të madh, në të njëjtën kohë dimensionin hyjnor i shëlbimit na lejon, do të thosha, më së shumti në mënyrë empirike dhe «historike», që të zbulojmë thellësinë e asaj dashurie që nuk tërhiqet përballë sakrificës së jashtëzakonshme të Birit, për të përmbushur besnikërinë e Krijuesit dhe Atit, ndaj njerëzve të krijuar sipas shëmbëlltyrës së tij dhe të zgjedhur që në «fillim» në këtë Bir, për të marrë pjesë në hir dhe lavdi.

Ngjarjet e së Premtes së Madhe, por edhe para tyre, lutja në Gjetseman, sjellin një ndryshim thelbësor në gjithë rrjedhën e zbulimit të dashurisë dhe mëshirës në misionin mesianik të Krishtit. Ai që «përshkoi vendin duke bërë mirë e duke shëruar çdo sëmundje dhe lëngatë», tani është pikërisht ai *ndaj të cilit duhet pasur mëshirë* dhe në të njëjtën kohë *kërkon mëshirë*, në momentin kur arrestohet, kur shahet, kur dënohet, kur fshikullohet, kur kurorëzohet me kurorë ferrash, kur gozhdohet në kryq, kur jep shpirt në mes mundimeve torturuese. Pikërisht atëherë ai meriton veçanërisht mëshirë nga njerëzit që u ka bërë mirë, por nuk e gjen atë. Edhe ata që janë më të afërt nuk arrijnë ta mbrojnë dhe ta shpëtojnë nga duart e shtypësve të tij. Në këtë fazë përfundimtare të misionit mesianik, në Krishtin plotësohen fjalët e profetëve, veçanërisht ato të Isaisë, të shqiptuara për Shërbëtorin e Jahveut: «Nga plagët e tij ne u shëruam».

Krishti, si njeri që vuan me të vërtetë dhe në mënyrë të tmerrshme në kopshtin e Ullinjve e në Kalvar, i drejtohet Atit, atij Ati, dashurinë e të cilit Ai ua ka predikuar njerëzve, mëshirën e të cilit e ka dëshmuar në gjithë veprimtarinë e Tij. Por nuk i kursehet – pikërisht atij – vuajtja e tmerrshme e vdekjes në kryq: «Ai që nuk njohu mëkat, Hyji e bëri mëkat për ne», do të shkruante Shën Pali, duke e përmbledhur në pak fjalë gjithë thellësinë e misterit të kryqit dhe njëkohësisht dimensionin hyjnor të realitetit të shëlbimit. Pikërisht ky

shëlbim është zbulimi i fundit dhe përfundimtar i shenjtërisë së Hyjit, që është plotësia absolute e përsosmërisë: plotësia e drejtësisë dhe e dashurisë, sepse drejtësia bazohet në dashuri, buron prej saj dhe priret drejt saj. Në mundimet dhe vdekjen e Krishtit – në faktin që Ati nuk e kurseu Birin e Tij, por «e bëri mëkat për ne» – shprehet drejtësia absolute, sepse Krishti i pësoi mundimet dhe kryqin për shkak të mëkateve të njerëzimit. Kjo është madje një «plotësi» e drejtësisë, sepse mëkatet e njeriut «shpërblehen» nga flijimi i Njeriut-Zot. Megjithatë, kjo drejtësi, që është në mënyrë të veçantë një drejtësi «e masës» së Hyjit, buron e gjitha nga dashuria: nga ajo dashuri e Atit dhe e Birit dhe jep fryte të plota po në dashuri. Pikërisht për këtë arsye, drejtësia hyjnore e zbuluar në kryqin e Krishtit është «e masës» së Hyjit, sepse lind nga dashuria dhe përmbushet në dashuri, duke lindur fryte shpëtimi. Dimension i hyjnor i shëlbimit nuk përmbushet vetëm duke shpëtimtarë mëkatin, por edhe në rikthimin e forcës krijuese të dashurisë te njeriu, falë së cilës ai fiton përsëri qasjen në plotësinë e jetës dhe të shenjtërisë që vjen nga Hyji. Në këtë mënyrë, shëlbimi bart në vetvete zbulimin e mëshirës në plotësinë e saj.

Misteri pashkor është kulmi i këtij zbulimi dhe zbatimi i mëshirës, e cila është në gjendje ta shfaqësojë njeriun, të rivendosë drejtësinë në kuptimin e atij rendi shpëtimtar që Hyji kishte dashur që në fillim në njeriun dhe, nëpërmjet njeriut, në botë. Krishti i vuajtur i flet në

mënyrë të veçantë njeriut dhe jo vetëm besimtarit. Edhe jobesimtari do të mund të zbulojë tek ai elokuencën e solidaritetit me fatin njerëzor, si dhe plotësinë harmonike të një përkushtimi të painteres ndaj kauzës së njeriut, ndaj së vërtetës dhe dashurisë. Dimensioni hyjnor i misterit pashkor, megjithatë, arrin edhe më thellë. Kryqi i vendosur në Kalvar, mbi të cilin Krishti përmbush dialogun e tij përfundimtar me Atin, del nga vetë thelbi i asaj dashurie me të cilën njeriu, i krijuar në shëmbëlltyrën dhe përngjasimin e Hyjit, është vulosur sipas planit të amshuar hyjnor. Hyji, ashtu siç na e ka zbuluar Krishti, nuk mbetet vetëm në lidhje të ngushtë me botën, si krijues dhe burim zanafillor i ekzistencës. Ai është edhe Ati: me njeriun, të cilin e thirri në ekzistencë në botën e dukshme, e bashkon një lidhje edhe më e thellë se ajo krijuese. Është dashuria ajo që jo vetëm krijon të mira, por na bën të marrim pjesë edhe në vetë jetën e Hyjit: Atit, Birit dhe Shpirtit Shenjt. Njëmend, kush ka dashuri, dëshiron ta dhurojë veten. Kryqi i Krishtit në Kalvar ngrihet mbi rrugën e këtij shkëmbimi të mrekullueshëm, të atij komunikimi të mrekullueshëm të Hyjit me njeriun, në të cilin është e përfshirë njëkohësisht edhe thirrja e drejtuar njeriut që, duke ia dhuruar veten Hyjit dhe bashkë me veten e tij, të gjithë botën e dukshme, të marrë pjesë në jetën hyjnore dhe, si bir i adoptuar, të bëhet pjesëmarrës në të vërtetën dhe dashurinë që është në Hyjin dhe që vjen prej Tij. Pikërisht në rrugën e zgjedhjes së amshuar të

njeriut për në dinjitetin e birit të adoptuar të Hyjit, ngrihet në histori kryqi i Krishtit, Biri i vetëm, që, si «dritë prej drite, Hyj i vërtetë prej Hyjit të vërtetë» (Besojma), ka ardhur për të dhënë dëshminë e fundit të besëlidhjes së mrekullueshme të Hyjit me njerëzimin, të Hyjit me njeriun – me çdo njeri. Kjo besëlidhje, e lashtë sa vetë njeriu – që i përket misterit të krijimit – dhe që është rivendosur disa herë me një popull të vetëm të zgjedhur, është gjithashtu besëlidhja e re dhe përfundimtare, e vulosur atje, në Kalvar, dhe që nuk kufizohet vetëm në një popull të vetëm, Izraeli, por është e hapur për të gjithë dhe për secilin.

Çfarë na thotë atëherë kryqi i Krishtit, i cili është, në një farë kuptimi, fjala e fundit e mesazhit dhe e misionit të tij mesianik? E megjithatë, kjo nuk është ende fjala e fundit e Hyjit të besëlidhjes: kjo fjalë do të shqiptohet në atë agim, kur së pari gratë dhe më pas apostujt, pasi shkojnë te varri i Krishtit të kryqëzuar, do të shohin se është bosh dhe do të dëgjojnë për herë të parë lajmin: «Ai u ngjall». Ata do t'ua përsërisin atë lajm edhe të tjerëve dhe do të jenë dëshmitarë të Krishtit të ngjallur. Megjithatë, edhe në këtë lavdërim të Birit të Hyjit, kryqi vazhdon të jetë i pranishëm, i cili – përmes gjithë dëshmisë mesianike të Birit të Njeriut, që pësoi vdekjen mbi të – flet dhe nuk pushon së foluri për Atin, i cili është absolutisht besnik ndaj dashurisë së tij të amshuar ndaj njeriut, pasi «ai e deshi aq shumë botën – pra njeriun në botë – sa dha Birin e tij të vetëm, që kushdo

që beson në Të, të mos birret, por ta ketë jetën e pasosur». Të besosh në Birin e kryqëzuar do të thotë «të shohësh Atin», do të thotë të besosh se dashuria është e pranishme në botë dhe se kjo dashuri është më e fuqishme se çdo lloj e keqeje në të cilën përfshihet njeriu, njerëzimi, bota. Të besosh në një dashuri të tillë do të thotë të besosh në mëshirë. Ky është, në të vërtetë, dimension i domosdoshëm i dashurisë, është si emri i saj i dytë dhe, në të njëjtën kohë, është mënyra specifike e zbulimit dhe realizimit të saj përballë realitetit të së keqes që është në botë, që e prekë dhe rrethon njeriun, që depërton edhe në zemrën e tij dhe mund ta bëjë atë «të sharrojë në Gjehenë».

8. Një dashuri më e fortë se vdekja, më e fortë se mëkati

Kryqi i Krishtit në Kalvar është gjithashtu një dëshmi e forcës së të keqes kundër vetë Birit të Hyjit, kundër atij që, i vetëm ndër të gjithë bijtë e njerëzve, ishte për natyrën e tij absolutisht i pafajshëm dhe i lirë nga mëkati, ardhja e të cilit në botë ishte gjithashtu e përjashtuar nga mosbindja e Adamit dhe trashëgimia e mëkatit të rrjedhshëm. Dhe, ja, pikërisht në Të, në Krishtin, përmbushet drejtësia përkundrejt mëkatit me çmimin e flijimit të tij, të bindjes së tij «deri në vdekje». Ai që ishte pa mëkat, «Hyji e bëri mëkat për ne». Përmbushet gjithashtu drejtësia përkundrejt vdekjes, e

cila, që nga fillimi i historisë së njeriut, ishte lidhur me mëkatën. Kjo drejtësi ndaj vdekjes ndodh me çmimin e vdekjes së atij që ishte pa mëkat dhe që i vetmi – përmes vdekjes së tij – e mundi vdekjen. Në këtë mënyrë, kryqi i Krishtit, mbi të cilin Biri, i njëqenshëm me Atin, përmbush drejtësinë para Hyjit, është gjithashtu një zbulesë rrënjësore e mëshirës, domethënë e dashurisë që shkon kundër asaj që përbën vetë rrënjën e së keqes në historinë e njeriut: kundër mëkatit dhe vdekjes. Kryqi është përkulja më e thellë e Hyjnisë mbi njeriun dhe mbi atë që njeriu – sidomos në momentet e vështira e të dhimbshme – e quan mjerimin e tij të pafat. Kryqi është si një prekje e dashurisë së amshuar mbi plagët më të dhimbshme të ekzistencës tokësore të njeriut, është përmbushja deri në fund e programit mesianik që Krishti e formuloi dikur në sinagogën e Nazaretit dhe më vonë e përsëriti përballë të dërguarve të Gjon Pagëzuesit. Sipas fjalëve të shkruara tashmë në profecinë e Isaisë, ky program qëndronte në zbulimin e dashurisë mëshirëplote ndaj të varfërve, të vuajturve dhe të burgosurve, ndaj të verbërve, të shtypurve dhe mëkatarëve. Në misterin pashkor tejkalohet kufiri i së keqes së shumëfishtë, pjesë e së cilës bëhet njeriu gjatë ekzistencës tokësore: kryqi i Krishtit na ndihmon të kuptojmë rrënjët më të thella të së keqes, të cilat zhyten në mëkat dhe vdekje, dhe kështu bëhet një shenjë eskatologjike. Vetëm në përmbushjen eskatologjike dhe në rinovimin përfundimtar të botës, te të gjithë të

zgjedhurit, dashuria do të triumfojë mbi burimet më të thella të së keqes, duke sjellë si fryt plotësisht të pjekur Mbretërinë e jetës, të shenjtërisë dhe të pavdekësisë së lavdishme. Themelimi i kësaj përmbushjeje eskatologjike është tashmë i përfshirë në kryqin e Krishtit dhe në vdekjen e tij. Fakti që Krishti «u ngjall të tretën ditë» përbën shenjën përfundimtare të misionit mesianik, një shenjë që kurorëzon të gjithë zbulimin e dashurisë mëshirëplote në botën e nënshtruar ndaj së keqes. Kjo është gjithashtu një shenjë që paralajmëron «një qiell të ri dhe një tokë të re», kur Hyji «do të fshijë çdo lot nga sytë e tyre; nuk do të ketë më vdekje, as zi, as vaj, as mundim, sepse gjërat e mëparshme kanë kaluar».

Në përmbushjen eskatologjike, mëshira do të zbulohet si dashuri, ndërsa në përkohshmërinë, në historinë njerëzore, e cila është njëkohësisht histori e mëkatit dhe e vdekjes, dashuria duhet të zbulohet kryesisht si mëshirë dhe gjithashtu të realizohet si e tillë. Programi mesianik i Krishtit – programi i mëshirës – bëhet programi i popullit të tij, programi i Kishës. Në qendër të këtij programi qëndron gjithmonë kryqi, sepse në të, zbulimi i dashurisë mëshirëplote arrin kulmin e tij. Derisa «gjërat e para» të mos kenë kaluar, kryqi do të mbetet ai «vend» ku mund t'i referohen ende fjalët e tjera të Zbulesës së Gjonit: «Ja, unë qëndroj te dera dhe trokas. Nëse dikush dëgjon zërin tim dhe hap derën, unë do të hyj tek ai, do të ha darkë me të dhe ai me mua».

Në mënyrë të veçantë, Hyji zbulon gjithashtu mëshirën e tij kur e nxit njeriun drejt «mëshirës» ndaj Birit të tij, ndaj të kryqëzuarit. Krishti, pikërisht si i kryqëzuar, është Fjala që nuk kalon, është ai që qëndron te dera dhe troket në zemrën e çdo njeriu, pa e kufizuar lirinë e tij, por duke u përpjekur që të nxjerrë nga kjo liri vetë dashurinë, e cila nuk është vetëm një akt solidariteti me Birin e Njeriut të vuajtur, por gjithashtu në një farë mënyre «mëshirë» e shprehur nga secili prej nesh ndaj Birit të Atit të amshuar. A mund të respektohet dhe të lartësohet më shumë dinjiteti i njeriut në të gjithë këtë program mesianik të Krishtit, në të gjithë zbulimin e mëshirës përmes kryqit, duke pasur parasysh se ky njeri, duke gjetur mëshirë, është gjithashtu, në një farë mënyre, ai që njëkohësisht «shfaq mëshirë»?

Në përfundim, a nuk merr Krishti pikërisht këtë qëndrim ndaj njeriut kur thotë: «Sa herë që ia keni bërë këto gjëra njërit prej këtyre..., ma keni bërë mua»? A nuk përbëjnë fjalët e shpallura te Fjalimi i malit: «Lum të mëshirshmit sepse do të gjejnë mëshirë», në një farë mënyre një përmbledhje të krejt Lajmit të Mirë e të krejt atij «shkëmbimi të mrekullueshëm» (*admirabile commercium*) që përmbahet aty, i cili është një ligj i thjeshtë, i fuqishëm dhe njëkohësisht «i ëmbël» i vetë ekonomisë së shpëtimit? A nuk zbulojnë këto fjalë të Fjalimit të malit, duke treguar në fillim mundësitë e «zemrës njerëzore» («të jetë e mëshirshme»), sipas të njëjtës perspektivë, misterin e thellë të Hyjit: atë unitet

të pashpjegueshëm të Atit, Birit dhe Shpirtit Shenjt, në të cilin dashuria, duke përfshirë drejtësinë, jep fillimin e mëshirës, e cila nga ana e saj zbulon përsosmërinë e drejtësisë?

Misteri pashkor është Krishti në kulmin e zbulimit të misterit të pashqyrtueshëm të Hyjit. Pikërisht atëherë përmbushen plotësisht fjalët e shqiptuara në Darkën e fundit: «Kush më ka parë mua, ka parë Atin». Njëmend, Krishti, të cilin Ati «nuk e kurseu» për hir të njeriut – dhe që në mundimin dhe vuajtjen e kryqit nuk gjeti mëshirë njerëzore –, në ngjalljen e tij zbuloi plotësinë e asaj dashurie që Ati ushqen për të dhe, përmes tij, për të gjithë njerëzit. «Ai nuk është Hyj i të vdekurve, por i të gjallëve». Në ngjalljen e tij, Krishti ka zbuluar Hyjin e dashurisë mëshirëplote, pikërisht sepse e pranoi kryqin si rrugë drejt ngjalljes. E për këtë arsye – kur kujtojmë kryqin e Krishtit, mundimin dhe vdekjen e tij – feja dhe shpresa janë përqendrohen tek i Ngjalluri: tek ai Krisht që «në mbrëmjen e asaj dite, ditën e parë pas së shtunës... u ndal mes tyre» në Qenakull «ku ishin mbledhur dishepujt,... hukati mbi ta e tha: Merrni Shpirtin Shenjt; atyre që ua falni mëkatet, do t'u falen, dhe atyre që nuk ua falni, nuk do t'u falen». Ja Biri i Hyjit, i cili në ngjalljen e tij e përjetoi në mënyrë rrënjësore mbi veten mëshirën, domethënë dashurinë e Atit që është më e pushtetshme se vdekja. Dhe është gjithashtu po ai Krisht, Biri i Hyjit, i cili në përfundim – dhe në një farë mënyre tashmë përtej përfundimit – të

misionit të tij mesianik, zbulon veten si burim i pashtershëm i mëshirës, i asaj dashurie që, në perspektivën e mëtejshme të historisë së shpëtimit në Kishë, duhet të konfirmohet përgjithmonë si më e pushtetshme se mëkati. Krishti pashkor është mishërimi përfundimtar i mëshirës, shenja e tij e gjallë: historiko-shpëtimtare dhe njëkohësisht eskatologjike. Në të njëjtën frymë, liturgjia e kohës së Pashkëve vendos në buzët tona fjalët e Psalmit: Do t'i këndoj përgjithmonë mëshirës së Zotit.

9. Nëna e mëshirës

Në këto fjalë pashkore të Kishës tingëllojnë, në plotësinë e përmbajtjes së tyre profetike, ato që Maria shqiptoi gjatë vizitës tek Elizabeta, te gruaja e Zakarisë: «Nga breznia në brezni mëshira e tij». Që në çastin e mishërimit, ato hapin një perspektivë të re në historinë e shpëtimit. Pas ngjalljes së Krishtit, kjo perspektivë është e re si në planin historik ashtu edhe në atë eskatologjik. Që atëherë pasojnë gjithnjë breza të rinj njerëzish në familjen e madhe njerëzore, në përmasa gjithnjë në rritje; pasojnë gjithashtu breza të rinj të Popullit të Hyjit, të shënuar nga vula e kryqit dhe e ngjalljes, dhe të «vulosur» me shenjë e misterit pashkor të Krishtit, zbulimi absolut i asaj mëshire të cilën Maria e shpalli në prag të shtëpisë së të afërmes së saj: «Nga breznia në brezni mëshira e tij».

Maria është gjithashtu ajo që, në mënyrë të veçantë dhe të jashtëzakonshme – si askush tjetër –, ka përjetuar mëshirën dhe, në të njëjtën kohë, gjithmonë në mënyrë të jashtëzakonshme, e ka bërë të mundur me sakrificën e zemrës pjesëmarrjen e saj në zbulimin e mëshirës hyjnore. Kjo sakrificë është e lidhur ngushtë me kryqin e Birit, pranë të cilit ajo duhej të qëndronte në Kalvar. Kjo sakrificë e saj është një pjesëmarrje e veçantë në shfaqjen e mëshirës, domethënë në besnikërinë absolute të Hyjit ndaj dashurisë së tij, ndaj besëlidhjes që ai e ka dashur që nga amshimi dhe e ka përmbushur në kohë me njeriun, me popullin, me njerëzimin. Është pjesëmarrje në atë zbulesë që u përmbush përfundimisht përmes kryqit. Askush nuk e ka përjetuar, ashtu si Nëna e të Kryqëzuarit, misterin e kryqit, atë takim tronditës të drejtësisë hyjnore transhendente me dashurinë: atë «përqafim» që mëshira i dha drejtësisë. Askush si Maria, nuk e ka pranuar me zemër atë mister: atë përmasë vërtet hyjnore të shëlbimit që u realizua në Kalvar përmes vdekjes së Birit, së bashku me sakrificën e zemrës së saj amnore, së bashku me «Po-në» e saj; «fiat-in» e saj përfundimtar.

Maria, pra, është ajo që e njeh më thellë misterin e mëshirës hyjnore. Ajo ia di çmimin dhe e di sa e madhe është ajo. Në këtë kuptim, ajo quhet gjithashtu Nëna e mëshirës: Zoja e mëshirës ose Nëna e mëshirës hyjnore. Secili prej këtyre titujve përmban një kuptim të thellë teologjik, sepse ato shprehin përgatitjen e veçantë të

shpirtit të saj, të krejt personalitetit të saj, për të parë, fillimisht, përmes ngjarjeve të ndërlikuara të Izraelit, e më pas të çdo njeriu dhe të mbarë njerëzimit, atë mëshirë në të cilën, «brez pas brezi», bëhemi pjesëmarrës sipas planit të amshuar të Trinisë së Shenjtë.

Titujt e mësipërm që i atribuohen Nënës së Hyjit flasin sidomos për të si Nëna e të Kryqëzuarit dhe e të Ngjallurit; si ajo që, duke përjetuar mëshirën në mënyrë të jashtëzakonshme, «e meriton» po ashtu këtë mëshirë gjatë gjithë jetës së saj tokësore dhe, veçanërisht, te këmbët e kryqit të Birit të saj; dhe, në fund, si ajo që, përmes pjesëmarrjes së fshehtë dhe njëkohësisht të pazëvendësueshme në misionin mesianik të Birit të saj, është thirrur në mënyrë të veçantë që të afrojë te njerëzit dashurinë që ai erdhi të zbulojë: dashuri që gjen shprehjen më konkrete ndaj atyre që vuajnë, ndaj të varfërve, ndaj atyre që janë të privuar nga liria e tyre, ndaj të verbërve, ndaj të shtypurve dhe mëkatarëve, ashtu siç fliste Krishti sipas profecisë së Isaisë, fillimisht në sinagogën e Nazaretit dhe më pas në përgjigje të kërkesës së të dërguarve të Gjon Pagëzuesit.

Këtë dashuri «të mëshirshme» që shprehet sidomos në kontakt me të keqen morale dhe fizike, e ndiente në mënyrë të veçantë dhe të jashtëzakonshme zemra e asaj që ishte Nëna e të Kryqëzuarit dhe e të Ngjallurit, e ndiente zemra Marisë. Dhe në të e përmes saj, ajo nuk

pushon së dëftuari në historinë e Kishës dhe të njerëzimit. Ky dëftim është veçanërisht i frytshëm, sepse, në Nënë e Hyjit, ai bazohet në taktin e veçantë të zemrës së saj amnore, në ndjeshmërinë e saj të veçantë, në aftësinë e saj të veçantë për të arritur të gjithë ata që e pranojnë më lehtë dashurinë e mëshirshme nga një nënë. Ky është një nga misteret e mëdha dhe gjallërues të krishterimit, i cili është i lidhur aq ngushtë me misterin e mishërimit.

«Kjo amësi e Marisë në ekonominë e hirit – siç shprehet Koncili II i Vatikanit – vazhdon pa pushim që nga momenti i pëlqimit të dhënë besnikërisht në lajmin e bukur dhe i mbajtur pa hezitim nën kryq, deri në kurorën e përjetshme të të zgjedhurve. Në fakt, pasi u ngrit në qiell, ajo nuk e ka dorëzuar këtë funksion shpëtimi, por me ndërmjetësimin e saj të shumëfishtë vazhdon të na nxjerrë hirit e jetës së amshuar. Me dashurinë e saj amnore, ajo kujdeset për vëllezërit e Birit të saj që janë ende shtegtarë dhe të ekspozuar ndaj rreziqeve dhe mundimeve, deri sa të hyjnë në atdheun e bekuar».

VI. MËSHIRA ... NGA BREZNIA NË BREZNI

10. Imazhi i breznisë sonë

Kemi çdo të drejtë të besojmë se edhe brezi ynë është i përfshirë në fjalët e Nënës së Zotit: «nga breznia në brezni», kur ajo lavdëronte atë mëshirë, pjesë e së cilës janë ata që udhëhiqen nga droja e Hyjit. Fjalët e himnit *Magnificat* të Marisë kanë një përmbajtje profetike që nuk lidhet vetëm me të kaluarën e Izraelit, por edhe me gjithë të ardhmen e Popullit të Hyjit mbi tokë. Në të vërtetë, të gjithë ne që jetojmë në këtë kohë jemi brezi që është i vetëdijshëm për afrimin e Mijëvjeçarit të tretë dhe që e ndien thellë kthesën që po ndodh në histori.

Brezi i sotëm ndien se është i privilegjuar, sepse zhvillimi i ofron shumë mundësi, të cilat vetëm disa dekada më parë ishin të paimagjinueshme. Veprimtaria krijuese e njeriut, inteligjenca dhe puna e tij kanë shkaktuar ndryshime të thella si në fushën e shkencës dhe teknikës, ashtu edhe në jetën shoqërore e kulturore. Njeriu ka zgjeruar fuqinë e tij mbi natyrën dhe ka fituar një njohuri më të thellë të ligjeve që rregullojnë sjelljen e tij shoqërore. Ai ka parë të shemben ose të zvogëlohen pengesat dhe distancat që ndanin njerëzit dhe kombet, falë një ndjenje më të rritur universalizmi, një

ndërgjegjeje më të qartë mbi unitetin e njerëzimit dhe pranimit të varësisë së ndërsjellë në një solidaritet autentik, si dhe falë dëshirës – dhe mundësisë – për të hyrë në kontakt me vëllezërit dhe motrat e tij përtej ndarjeve artificiale të krijuara nga gjeografia, kufijtë kombëtarë apo racorë. Të rinjtë e sotëm, në mënyrë të veçantë, e dinë se përparimi i shkencës dhe teknikës mund të sjellë jo vetëm të mira të reja materiale, por edhe një pjesëmarrje më të gjerë në njohjen e ndërsjellë. Për shembull, zhvillimi i informatikës do të shumëfishojë aftësitë krijuese të njeriut dhe do t'i mundësojë atij qasje në pasuritë intelektuale dhe kulturore të popujve të tjerë. Teknikat e reja të komunikimit do të favorizojnë një pjesëmarrje më të madhe në ngjarje dhe një shkëmbim gjithnjë në rritje të ideve. Arritjet e shkencës biologjike, psikologjike apo shoqërore do ta ndihmojnë njeriun të depërtojë më mirë në pasuritë e qenies së tij. Dhe nëse është e vërtetë që një përparim i tillë ende mbetet tepër shpesh privilegj i vendeve të industrializuara, nuk mund të mohohet fakti se perspektiva për t'i bërë të gjithë popujt dhe vendet përfitues të tij, nuk do të jetë më një utopi, kur të ekzistojë një vullnet i vërtetë politik për këtë qëllim.

Por përkrah gjithë kësaj – ose më saktë brenda gjithë kësaj – ekzistojnë njëkohësisht vështirësi, të cilat madje duket se po rriten. Ekzistojnë shqetësime dhe pamundësi, që detyrojnë për një përgjigje rrënjësore që njeriu e ndien të nevojshme për ta dhënë. Pamja e botës

bashkëkohore paraqet gjithashtu hije dhe çekuilibra që nuk janë gjithmonë sipërfaqësorë. Kushtetuta baritore *Gaudium et spes* e Koncilit II të Vatikanit nuk është dokumenti i vetëm që trajton jetën e brezit bashkëkohor, por është një dokument me rëndësi të veçantë. «Në të vërtetë çekuilibrat, prej të cilëve vuan bota bashkëkohore» – lexojmë aty – «lidhen me ato çekuilibra më të thellë, të cilët janë të rrënjosur në zemrën e njeriut. Pikërisht brenda njeriut ka shumë elemente që kundërshtojnë njëra-tjetrën. Nga njëra anë, si krijesë, njeriu përjeton në mijëra mënyra kufizimet e tij; nga ana tjetër, e kupton se është pa kufij në aspiratat e tij dhe i thirrur për një jetë më të lartë. I tërhequr nga shumë joshje, ai është i detyruar gjithmonë të zgjedhë diçka dhe të heqë dorë nga të tjerat. Për më tepër, i dobët dhe mëkatar, shpesh bën atë që nuk do dhe nuk bën atë që do. Për këtë arsye, ai vuan brenda vetes një ndarje, nga e cila burojnë gjithashtu përçarje të shumta dhe të thella në shoqëri». Drejt fundit të paraqitjes hyrëse lexojmë: «...përballë evolucionit aktual të botës, bëhen gjithnjë e më të shumtë ata që shtrojnë ose ndiejnë me një mprehtësi të re pyetjet kryesore: çfarë është njeriu? Cili është kuptimi i dhimbjes, i së keqes, i vdekjes, që, pavarësisht çdo përparimi, vazhdojnë të ekzistojnë? Çfarë vlere kanë këto arritje, të mbërritura me një çmim kaq të shtrenjtë?». A është bërë më pak shqetësues ai kuadër tensionesh dhe kërcënimesh, karakteristike të epokës sonë, në harkun e pesëmbëdhjetë viteve që nga

përfundimi i Koncilit II të Vatikanit? Duket se jo. Përkundrazi, tensionet dhe kërcënimet, që në dokumentin konciliar dukeshin vetëm të skicuara dhe nuk shfaqnin deri në fund tërë rrezikun që mbanin brenda, gjatë këtyre viteve janë zbuluar më shumë, kanë konfirmuar në mënyra të ndryshme atë rrezik dhe nuk lejojnë të ushqehen iluzionet e dikurshme.

11. Burime shqetësuese

Prandaj, në botën tonë rritet ndjenja e kërcënimit. Rritet ajo frikë ekzistenciale, e cila lidhet kryesisht – siç e kam përmendur tashmë në enciklikën *Redemptor hominis* – me perspektivën e një konflikti që, duke marrë parasysh arsenalet bërthamore të sotme, mund të nënkuptojë një vetëshkatërrim të pjesshëm të njerëzimit. Megjithatë, kërcënimi nuk lidhet vetëm me atë që njerëzit mund t’u bëjnë njerëzve, duke përdorur mjetet e teknikës ushtarake; ai përfshin edhe shumë rreziqe të tjera që janë produkt i një qytetërimi materialist, i cili – pavarësisht deklaratave «humaniste» – pranon epërsinë e gjërave mbi personin. Njeriu bashkëkohor ka frikë, pra, se me përdorimin e mjeteve të shpikura nga ky lloj qytetërimi, individë të veçantë dhe madje mjedise, komunitete, shoqëri, kombe, mund të mbeten viktimat të dhunës së ushtruar nga individë të tjerë, mjedise të tjera, shoqëri të tjera. Historia e shekullit tonë ofron plot shembuj për këtë. Pavarësisht të gjitha deklaratave mbi të drejtat e

njeriut në përmasën e tij të plotë, pra, si në ekzistencën e tij trupore ashtu edhe shpirtërore, nuk mund të themi se këto shembuj i përkasin vetëm së kaluarës.

Njeriu, me të drejtë, ka frikë se mund të bëhet viktimë e një shtypjeje që e privon nga liria e tij e brendshme, nga mundësia për të shprehur të vërtetën në të cilën beson, nga feja që shpall dhe nga aftësia për t'iu bindur zërit të ndërgjegjes që i tregon rrugën e drejtë për të ndjekur. Mjetet teknike që zotëron qytetërimi i sotëm, fshehin, në të vërtetë, jo vetëm mundësinë e një vetëshkatërrimi për shkak të një konflikti ushtarak, por edhe mundësinë e një nënshtrimi «paqësor» të individëve, të mjediseve të jetesës, të shoqërive të tëra dhe të kombeve, që, për çfarëdo arsye, mund të jenë të papërshtatshëm për ata që zotërojnë këto mjete dhe janë të gatshëm t'i përdorin pa skrupuj. Të mendojmë edhe për torturën, që vazhdon të ekzistojë ende në botë, e ushtruar në mënyrë sistematike nga autoritetet, si mjet sundimi ose shtypjeje politike dhe e praktikuar pa ndëshkim nga vartësit e tyre. Kështu, krahas ndërgjegjësimit për kërcënimin biologjik, rritet edhe ndërgjegjësimi për një kërcënim tjetër që shkatërron akoma më shumë atë që është thelbësisht njerëzore, atë që është thellësisht e lidhur me dinjitetin e personit, me të drejtën e tij për të vërtetën dhe për lirinë.

E gjithë kjo zhvillohet në sfondin e një ndjenje të madhe faji, që buron nga fakti se, krahas njerëzve dhe

shoqërive të pasura dhe të ngopura, që jetojnë në bollëk, të zhytur në konsumizëm dhe kënaqësi, nuk mungojnë brenda të njëjtës familje njerëzore as individët dhe as grupet shoqërore që vuajnë nga uria. Nuk mungojnë fëmijët që vdesin nga uria para syve të nënave të tyre. Nuk mungojnë, në pjesë të ndryshme të botës dhe në sisteme të ndryshme shoqërore e ekonomike, zona të tëra të mjerimit, mungesës dhe prapambetjes. Ky është një fakt universal i njohur tashmë. Gjendja e pabarazisë midis njerëzve dhe popujve jo vetëm që vazhdon, por po rritet. Ende sot ndodh që, krahas atyre që janë të pasur dhe jetojnë në bollëk, të ekzistojnë ata që jetojnë në varfëri, që vuajnë nga mjerimi dhe shpesh madje vdesin nga uria; dhe numri i tyre arrin dhjetëra e qindra miliona. Për këtë arsye, shqetësimi moral është i destinuar të bëhet akoma më i thellë. Është e qartë se një defekt thelbësor, ose më mirë një kompleks defektesh – madje një mekanizëm i gabuar – qëndron në themel të ekonomisë bashkëkohore dhe të qytetërimit materialist, i cili nuk ia lejon familjes njerëzore të shkëputet, do të thosha, nga situata kaq rrënjësisht të padrejta.

Kjo pamje e botës së sotme, ku është përhapur kaq shumë e keqja, si fizike ashtu edhe morale, saqë e bën atë një botë të mbështjellë në kontradikta dhe tensione dhe, njëkohësisht, të mbushur me kërcënime të drejtpërdrejta kundër lirisë njerëzore, ndërgjegjes dhe fesë, shpjegon shqetësimin që e përshkon njeriun bashkëkohor. Ky shqetësim ndihet jo vetëm nga ata që

janë të pa përkrahur ose të shtypur, por edhe nga ata që gëzojnë privilegjet e pasurisë, përparimit e të pushtetit. Dhe, megjithëse nuk mungojnë ata që përpiqen të zbulojnë shkaqet e këtij shqetësimi ose të reagojnë me mjetet e përkohshme që u ofron teknologjia, pasuria ose pushteti, në thellësinë më të madhe të shpirtit njerëzor, ky shqetësim tejkalon të gjitha mjetet e përkohshme. Ai lidhet – siç kanë vërejtur me të drejtë analizat e Koncilit II të Vatikanit – me problemet themelore të krejt ekzistencës njerëzore. Ky shqetësim është i lidhur me vetë kuptimin e ekzistencës së njeriut në botë dhe është një shqetësim për të ardhmen e njeriut dhe të mbarë njerëzimit; ai kërkon zgjidhje vendimtare, të cilat duket se janë bërë tashmë të domosdoshme për njerëzimin.

12. A mjafton drejtësia?

Nuk është e vështirë të konstatohet se në botën bashkëkohore ndjenja e drejtësisë është zgjuar në një shkallë të gjerë; dhe pa dyshim ajo nxjerr më në pah atë që bie ndesh me drejtësinë, qoftë në marrëdhëniet midis njerëzve, grupeve shoqërore ose «klasave», qoftë midis kombeve dhe shteteve të veçanta dhe, së fundi, midis tërësive të sistemeve politike dhe gjithashtu midis tërësive të quajtura botë. Kjo rrymë e thellë dhe shumëformëshe, mbi të cilën ndërgjegjja njerëzore bashkëkohore ka vendosur drejtësinë, dëshmon

karakterin etik të tenseve dhe luftërave që përshkojnë botën.

Kisha ndan me njerëzit e kohës sonë këtë dëshirë të thellë dhe të zjarrtë për një jetë të drejtë në çdo aspekt dhe nuk ngurron as të nxisë reflektimin mbi aspektet e ndryshme të asaj drejtësie që kërkohet nga jeta e njerëzve dhe e shoqërive. Këtë e dëshmon fusha e doktrinës shoqërore katolike, e zhvilluar gjerësisht gjatë shekullit të fundit. Në gjurmët e këtij mësimi ecin si edukimi dhe formimi i ndërgjegjeve njerëzore në frymën e drejtësisë, ashtu edhe nismat e veçanta, veçanërisht në kuadrin e apostullimit të laikëve, të cilat po zhvillohen pikërisht në këtë frymë.

Megjithatë, nuk është vështirë të vërehet se shumë shpesh programet që nisin nga ideja e drejtësisë dhe që duhet të shërbejnë për zbatimin e saj në bashkëjetesën e njerëzve, grupeve dhe shoqërive njerëzore, në praktikë pësojnë deformime. Edhe pse ato vazhdojnë t'i referohen së njëjtës ide drejtësie, përvoja tregon se mbi drejtësinë marrin epërsi forca të tjera negative, si urrejtja, zemërimi e madje edhe mizoria. Në këtë rast, dëshira për ta asgjësuar armikun, për t'ia kufizuar lirinë ose madje për ta vënë atë në varësi të plotë, bëhet motivi kryesor i veprimit; dhe kjo bie ndesh me thelbin e drejtësisë, e cila, nga natyra e saj, synon të vendosë barazinë dhe ekuilibrin midis palëve në konflikt. Ky lloj abuzimi me idenë e drejtësisë dhe shtrembërimi praktik

i saj, dëshmojnë se sa larg mund të shkojë veprimi njerëzor nga vetë drejtësia, edhe kur ndërmerret në emër të saj. Nuk është e rastësishme që Krishti e kundërshtonte qëndrimin e dëgjuesve të tij, besnikë ndaj doktrinës së Besëlidhjes së Vjetër, që shfaqej në fjalët: «Sy për sy dhe dhëmb për dhëmb». Kjo ishte një formë e shtrembërimit të drejtësisë në atë kohë; dhe format e sotme vazhdojnë të ndërtohen mbi të. Është e qartë se në emër të një drejtësie të supozuar (për shembull historike ose të klasave), ndonjëherë tjetri asgjësohet, vritet, privohet nga liria ose i merren të drejtat më elementare njerëzore. Përvoja e së kaluarës dhe e kohës sonë tregon se drejtësia e vetme nuk mjafton dhe madje mund të çojë në mohimin dhe asgjësimin e vetvetes, nëse nuk i lejohet asaj force më të thellë, që është dashuria, të formësojë jetën njerëzore në dimensionet e saj të ndryshme. Ishte pikërisht përvoja historike ajo që, ndër të tjera, çoi në formulimin e thënies: e drejta më e lartë, padrejtësia më e madhe (*summum ius, summa iniuria*). Kjo thënie nuk e zhvlerëson drejtësinë dhe nuk e dobëson rëndësinë e rendit që bazohet mbi të; por vetëm tregon, nga një këndvështrim tjetër, nevojën për t'u mbështetur në forcat shpirtërore edhe më të thella, që përcaktojnë vetë rendin e drejtësisë.

Duke pasur para syve figurën e breznisë së cilës i përkasim, Kisha bashkëndan shqetësimin e kaq shumë njerëzve bashkëkohorë. Nga ana tjetër, duhet të na shqetësojë gjithashtu rënia e shumë vlerave themelore

që përbëjnë një të mirë të pakontestueshme jo vetëm për moralin e krishterë, por edhe për moralin njerëzor, për kulturën morale, siç janë respekti për jetën njerëzore që nga momenti i ngjizjes, respekti për martesën në unitetin e saj të pazgjidhshëm dhe respekti për qëndrueshmërinë e familjes. Liberalizmi moral prek veçanërisht këtë fushë më delikate të jetës dhe të bashkëjetesës njerëzore. Paralelisht me këtë gjë, ndodh kriza e së vërtetës në marrëdhëniet ndërnjerëzore, mungesa e përgjegjësisë në të folur, raporti thjesht utilitar i njeriut me njeriun, humbja e ndjenjës për të mirën e përbashkët të vërtetë dhe lehtësia me të cilën kjo e mirë tjetërsohet. Së fundmi, ekziston çshenjtërimi që shpesh shndërrohet në «çnjerëzim»: njeriu dhe shoqëria, për të cilët asgjë nuk është «e shenjtë», bien moralisht – pavarësisht çdo paraqitjeje të jashtme.

VII.

MËSHIRA E HYJIT NË MISIONIN E KISHËS

Në lidhje me këtë imazh të breznisë sonë, që nuk mund të mos ngjallë një shqetësim të thellë, të vijnë në mendje fjalët që, për shkak të mishërimit të Birit të Hyjit, u dëgjuan në *Magnificat*-in e Marisë dhe që i këndojnë «mëshirës... nga breznia në brezni». Duke ruajtur gjithmonë në zemër elokuencën e këtyre fjalëve të frymëzuara dhe duke i zbatuar ato në përvojat dhe vuajtjet e familjes së madhe njerëzore, është e nevojshme që Kisha e kohës sonë të arrijë një vetëdije më të thellë dhe më të veçantë për nevojën për të dëshmuar mëshirën e Hyjit në tërë misionin e saj, duke ndjekur gjurmët e traditës së Besëlidhjes së Vjetër dhe të Re dhe, mbi të gjitha, të vetë Jezu Krishtit dhe apostujve të tij. Kisha duhet të dëshmojë mëshirën e Hyjit të zbuluar në Krishtin, në tërë misionin e Mesisë, duke e shpallur atë së pari si të vërtetë feje që shpëton dhe të domosdoshme për një jetë koherente me fenë; më pas duke u përpjekur që ta rrënjosë dhe ta mishërojë atë në jetën e besimtarëve të saj dhe, për aq sa është e mundur, edhe në jetën e të gjithë njerëzve vullnetmirë. Së fundmi, Kisha – duke shpallur mëshirën dhe duke i

qëndruar gjithmonë besnike asaj – ka të drejtë dhe detyrë t'i referohet mëshirës së Hyjit, duke iu lutur asaj përballë të gjitha dukurive të së keqes fizike dhe morale, përballë të gjitha kërcënimeve që rëndojnë mbi krejt horizontin e jetës së njerëzimit bashkëkohor.

13. Kisha e shpall dhe e dëshmon mëshirën e Hyjit

Kisha duhet ta shpallë dhe ta dëshmojë mëshirën hyjnore në krejt të vërtetën e saj, ashtu siç na është përcjellë nga zbulimi. Në faqet e mëparshme të këtij dokumenti, jemi përpjekur të përvijojmë të paktën profilin e kësaj të vërtete, që gjen shprehje kaq të pasur në tërë Shkrimin e Shenjtë dhe në traditën e shenjtë. Në jetën e përditshme të Kishës, e vërteta rreth mëshirës së Hyjit, e shprehur në Bibël, kumbon si një jehonë e përhershme përmes leximeve të shumta të liturgjisë së shenjtë. Kjo e vërtetë perceptohet nga vështrimi autentik i fesë [*sensus fidei*] së Popullit të Hyjit, siç dëshmohet nga shprehjet e ndryshme të përshpirtërisë personale dhe bashkësiore. Do të ishte sigurisht e vështirë t'i rendisnim dhe t'i përmblihdhnim të gjitha ato, sepse shumica e tyre janë të gdhendura gjallërisht në thellësinë e zemrave dhe ndërgjegjeve njerëzore. Nëse disa teologë pohojnë se mëshira është ndër atributet dhe përsosmëritë më të mëdha të Hyjit, Bibla, Tradita dhe krejt jeta e fesë së Popullit të Hyjit ofrojnë dëshmi të veçanta për këtë gjë. Këtu nuk bëhet fjalë për

përsosmërinë e thelbit të pakuptueshëm të Hyjit në misterin e hyjnisë së tij, por për përsosmërinë dhe atributin përmes të cilit njeriu, në të vërtetën e brendshme të ekzistencës së tij, takohet veçanërisht nga afër dhe shumë shpesh me Hyjin e gjallë. Sipas fjalëve që Krishti ia drejtoi Filipit, «pamja e Atit» – pamja e Hyjit përmes fesë – gjen pikërisht në takimin me mëshirën e tij një moment të veçantë thjeshtësie dhe të vërtete të brendshme, të ngjashme me atë që gjejmë në shëmbëlltyrën e djalit plangprishës.

«Kush më ka parë mua, ka parë Atin». Kisha shpall dhe dëshmon mëshirën e Hyjit, e përjeton atë në përvojën e saj të gjerë të fesë dhe në mësimet e saj, duke soditur vazhdimisht Krishtin, duke u përqendruar tek ai, në jetën dhe Ungjillin e tij, në kryqin dhe ngjalljen e tij, në tërë misterin e tij. Gjithçka që formon «pamjen» e Krishtit në fenë e gjallë dhe në mësimet e Kishës që na afron me «pamjen e Atit» në shenjtërinë e mëshirës së tij. Kisha duket se shpall në mënyrë të veçantë mëshirën e Hyjit dhe e nderon atë duke iu drejtuar Zemrës së Krishtit. Njëmend, pikërisht duke iu afruar Krishtit në misterin e Zemrës së tij, ne mund të ndalemi në këtë pikë – në njëfarë mënyre qendrore dhe, në të njëjtën kohë, më të arritshme në nivel njerëzor – të zbulimit të dashurisë së mëshirshme të Atit, e cila ka qenë përmbajtja qendrore e misionit mesianik të Birit të Njeriut.

Kisha jeton një jetë të vërtetë kur shpall dhe dëshmon mëshirën – atributin më të mrekullueshëm të Krijuesit dhe të Shëlbuesit – dhe kur i afron njerëzit te burimet e mëshirës së Shpëtimtarit, për të cilat ajo është ruajtëse dhe shpërndarëse. Një domethënie të madhe, në këtë drejtim, ka meditim i vazhdueshëm mbi fjalën e Zotit dhe, mbi të gjitha, pjesëmarrja e ndërgjegjshme dhe e pjekur në Eukaristi dhe në sakramentin e Pendësës ose Pajtimit. Eukaristia na afron gjithmonë me atë dashuri që është më e fuqishme se vdekja: «Sa herë – në të vërtetë – që hamë atë bukë dhe pimë atë kelk», jo vetëm shpallim vdekjen e Shëlbuesit, por shpallim edhe ngjalljen e tij, «duke pritur ardhjen e tij në lavdi». Vetë riti eukaristik, i kremtuar në kujtim të atij që, në misionin e tij mesianik, na zbuloi Atin përmes fjalës dhe kryqit, dëshmon atë dashuri të pashtershme, në fuqinë e së cilës ai dëshiron gjithmonë të bashkohet dhe të njësohet me ne, duke u afruar te të gjitha zemrat njerëzore. Sakramenti i Pendësës ose i Pajtimit është ai që hap rrugën për secilin, madje edhe kur është i rënduar nga faje të mëdha. Në këtë sakrament, çdo njeri mund ta përjetojë mëshirën në mënyrë të veçantë, domethënë atë dashuri që është më e fuqishme se mëkati. Për këtë gjë është folur tashmë në enciklikën *Redemptor hominis*; megjithatë, është e nevojshme që të rikthehemi edhe një herë mbi këtë temë themelore.

Pikërisht sepse ekziston mëkati në botë, «Hyji aq shumë e deshi botën sa që dha një të vetmin Birin e vet»; Hyji

që «është dashuri» nuk mund të zbulohet ndryshe veçse si mëshirë. Kjo i përgjigjet jo vetëm së vërtetës më të thellë të asaj dashurie që është vetë Hyji, por edhe tërë së vërtetës së brendshme të njeriut dhe të botës, që është atdheu i tij i përkohshëm. Mëshira në vetvete, si përsosmëri e Hyjit të pafund, është gjithashtu e pafund. E pafund pra dhe e pashtershme është gatishmëria e Atit për t'i pranuar bijtë e humbur që kthehen në shtëpinë e tij. E pafundme është gatishmëria dhe fuqia e faljes që rrjedhin vazhdimisht nga vlera e mrekullueshme e sakrificës së Birit. Asnjë mëkat njerëzor nuk e kapërcen këtë forcë dhe as nuk e kufizon atë. Nga ana e njeriut, mund ta kufizojë atë vetëm mungesa e vullnetit të mirë, mungesa e gatishmërisë për kthim dhe pendesë, domethënë këmbëngulja në kokëfortësi, duke kundërshtuar hirin dhe të vërtetën, veçanërisht përballë dëshmisë së kryqit dhe ngjalljes së Krishtit.

Prandaj, Kisha shpall dhe dëshmon kthimin. Kthimi te Hyji qëndron përherë në zbulimin e mëshirës së tij, domethënë të asaj dashurie që është e durueshme dhe plot mirësi, në përputhje me Krijuesin dhe Atin: dashuri, ndaj së cilës «Hyji, Ati i Zotit tonë Jezu Krisht», i mbetet besnik deri në pasojat më të skajshme në historinë e besëlidhjes me njeriun: deri në kryq, në vdekje dhe në ngjalljen e Birit. Kthimi te Hyji është gjithmonë fryt i «rigjetjes» së këtij Ati, që është i pasur me mëshirë. Njohja e vërtetë e Hyjit të mëshirës, e dashurisë zemërgjerë, është një burim i vazhdueshëm

dhe i pashtershëm i kthimit, jo vetëm si një akt i përkohshëm i brendshëm, por edhe si një prirje e qëndrueshme, si një gjendje shpirtërore. Ata që arrijnë ta njohin Hyjin në këtë mënyrë, që e «shohin» atë në këtë mënyrë, nuk mund të jetojnë ndryshe veçse duke u kthyer vazhdimisht tek ai. Ata jetojnë, pra, në një gjendje kthimi; dhe kjo gjendje shënon përbërësin më të thellë të shtegtit të çdo njeriu mbi tokë si udhëtar. Është e qartë se Kisha shpall mëshirën e Hyjit, të zbuluar në Krishtin e kryqëzuar dhe të ngjallur, jo vetëm me fjalën e mësimave të saj, por mbi të gjitha me rrahjen e zemrës më të thellë të jetës së mbarë Popullit të Hyjit. Përmes këtij dëshmimi të jetës, Kisha përmbush misionin e vet të Popullit të Hyjit, një mision që është pjesëmarrje dhe, në një farë kuptimi, vazhdimësi e vetë misionit mesianik të Krishtit.

Kisha bashkëkohore është thellësisht e vetëdijshme se vetëm mbi bazën e mëshirës së Hyjit mund të realizojë detyrat që burojnë nga doktrina e Koncilit II të Vatikanit dhe, para së gjithash, detyrën ekumenike që synon të bashkojë të gjithë ata që shpallin Krishtin. Duke pasur përpjekje të shumta në këtë drejtim, Kisha rrëfen me përvujtëri se vetëm ajo dashuri, që është më e fuqishme se dobësia e ndarjeve njerëzore, mund ta realizojë përfundimisht atë unitet për të cilin Krishti i lutej Atit dhe që Shpirti vazhdon ta kërkojë për ne «me ofshama të pashprehshme».

14. Kisha përpiqet ta zbatojë mëshirën

Jezu Krishti ka mësuar se njeriu jo vetëm e merr dhe e përjeton mëshirën e Hyjit, por është i thirrur gjithashtu të «tregojë mëshirë» ndaj të tjerëve: «Lum të mëshirshmit, sepse do të gjejnë mëshirë». Kisha sheh në këto fjalë një thirrje për veprim dhe përpiqet ta zbatojë mëshirën. Nëse të gjitha lumnitë e Fjalimit të malit tregojnë rrugën e kthimit dhe ndryshimit të jetës, ajo që ka të bëjë me të mëshirshmit është veçanërisht domethënëse në këtë drejtim. *Njeriu arrin te dashuria mëshirëplote e Hyjit, te mëshira e tij, në masën me të cilën ai vetë shndërrohet brenda shpirtit të kësaj dashurie ndaj të afërmit.*

Ky proces i njëmendtë ungjillor nuk është thjesht një kthesë shpirtërore e realizuar njëherë e përgjithmonë, por është një stil jete, një karakteristikë thelbësore dhe e vazhdueshme e thirrjes së krishterë. Ai përbëhet nga zbulimi i vazhdueshëm dhe zbatimi këmbëngulës i dashurisë si forcë unifikuese dhe njëkohësisht ngritëse, pavarësisht të gjitha vështirësive të natyrës psikologjike dhe sociale; bëhet fjalë, në fakt, për një dashuri të mëshirshme që për nga natyra e saj është dashuri krijuese. Dashuria e mëshirshme, në marrëdhëniet e ndërsjella midis njerëzve, nuk është kurrë një akt apo një proces i njëanshëm. Edhe në rastet kur gjithçka duket se tregon që vetëm njëra palë është ajo që jep dhe

ofron dhe pala tjetër vetëm merr dhe pranon (për shembull, në rastin e mjekut që shëron, të mësuesit që mëson, të prindërve që mbajnë dhe edukojnë fëmijët, të bamirësit që ndihmon nevojtarët), në të vërtetë edhe ai që jep përfiton gjithmonë. Në çdo rast, edhe ai mund të gjendet lehtësisht në pozicionin e atij që merr, që përfiton, *që përjeton dashurinë e mëshirshme*, e që bëhet objekt i mëshirës.

Krishti i kryqëzuar, në këtë kuptim, është për ne modeli, frymëzimi dhe nxitja më e lartë. Duke u bazuar në këtë model tronditës, mund të shfaqim me plot përvujtëri mëshirë ndaj të tjerëve, duke e ditur se ai e pranon atë si të treguar ndaj vetes së tij. Duke u bazuar në këtë model, duhet gjithashtu të pastrojmë vazhdimisht të gjitha veprimet dhe qëllimet tona, ku mëshira kuptohet dhe zbatohet në mënyrë të njëanshme, si një e mirë e bërë ndaj të tjerëve. Vetëm atëherë, në të vërtetë, ajo është realisht një akt dashurie mëshirëdhënëse: kur, duke e zbatuar atë, jemi thellësisht të bindur se, në të njëjtën kohë, ne vetë e përjetojmë atë nga ana e atyre që e pranojnë prej nesh. Nëse mungon kjo dyanshmëri, ky reciprocitet, veprimet tona nuk janë ende akte autentike të mëshirës, as në ne nuk është realizuar ende plotësisht kthimi, rruga e të cilit na është treguar nga Krishti me fjalën dhe shembullin e tij deri në kryq, dhe as nuk mund të marrim pjesë ende plotësisht në burimin madhështor të dashurisë mëshirëdhënëse që na është zbuluar prej tij.

Kështu, pra, rruga që Krishti na ka treguar në Fjalimin e malit me lumnitë e të mëshirshmëve, është shumë më e pasur sesa ajo që ndonjëherë mund të ndiejmë në gjykimet e zakonshme njerëzore mbi temën e mëshirës. Këto gjykime e shohin mëshirën si një akt ose proces të njëanshëm, që nënkupton dhe ruan distancat midis atij që tregon mëshirë dhe atij që përfiton prej saj, midis atij që bën të mirën dhe atij që e merr atë. Nga këtu buron pretendimi për t'i çliruar marrëdhëniet ndërnjerëzore dhe shoqërore nga mëshira dhe për t'i bazuar ato vetëm mbi drejtësinë. Megjithatë, këto gjykime mbi mëshirën nuk e vënë re atë lidhje themelore midis mëshirës dhe drejtësisë, për të cilën flet e gjithë tradita biblike dhe mbi të gjitha misioni mesianik i Jezu Krishtit. Mëshira autentike është, të themi kështu, burimi më i thellë i drejtësisë. Nëse kjo e fundit është në vetvete e aftë të «shpërndajë» mes njerëzve në bashkëndarjen reciproke të të mirave objektive sipas një mase të drejtë, dashuria, dhe vetëm dashuria (edhe ajo dashuri zemërgjerë, që e quajmë «mëshirë»), është e aftë ta rikthejë njeriun te vetvetja.

Mëshira e krishterë autentike është gjithashtu, në njëfarë kuptimi, mishërimi më i përsosur i «barazisë» mes njerëzve dhe, rrjedhimisht, edhe mishërimi më i përsosur i drejtësisë, pasi edhe kjo, në fushën e saj, synon të njëjtin rezultat. Barazia e arritur përmes drejtësisë kufizohet, megjithatë, në fushën e të mirave objektive dhe të jashtme, ndërsa dashuria dhe mëshira

bëjnë që njerëzit të takohen mes tyre në atë vlerë që është vetë njeriu, me dinjitetin që i përket. Në të njëjtën kohë, «barazia» e njerëzve përmes dashurisë «së durueshme dhe zemërgjerë» nuk i fshin dallimet: ai që jep bëhet më bujar kur ndihet njëkohësisht i pasuruar nga ai që pranon dhuratën e tij; anasjellas, ai që di të pranojë dhuratën me vetëdijen se edhe ai, duke e pranuar, bën të mirën, i shërben nga ana e tij kauzës së madhe të dinjitetit të personit, dhe kjo kontribuon për t'i bashkuar njerëzit mes tyre në një mënyrë më të thellë.

Kështu, mëshira bëhet një element i domosdoshëm për të formësuar marrëdhëniet e ndërsjella mes njerëzve, në frymën e respektit më të thellë ndaj asaj që është njerëzore dhe ndaj vëllazërisë reciproke. Kjo lidhje mes njerëzve është e pamundur të arrihet nëse kërkohet të rregullohen marrëdhëniet e ndërsjella vetëm me masën e drejtësisë. Kjo, në çdo sferë të marrëdhënieve ndërnjerëzore, duhet t'i nënshtrohet, për të thënë kështu, një «korrigjimi» të ndjeshëm nga ana e asaj dashurie e cila – siç shpall Shën Pali – «është e durueshme» dhe «zemërgjerë», ose, me fjalë të tjera, bart në vete karakteristikat e dashurisë mëshirëplote, kaq thelbësore për Ungjillin dhe krishterimin. Kujtojmë gjithashtu se dashuria mëshirëplote tregon edhe atë përzemërsi e dhembshuri, për të cilat na flet me aq fuqi shprehëse shëmbëlltyra e djalit plangprishës, apo edhe ajo e deles dhe drahmës së humbur. Prandaj, dashuria mëshirëplote është jashtëzakonisht e domosdoshme ndër ata që janë

më të afërt: ndërmjet bashkëshortëve, ndërmjet prindërve dhe fëmijëve, ndërmjet miqve; ajo është e domosdoshme në edukim dhe në baritoren shpirtërore.

Fusha e veprimit të saj, megjithatë, nuk përfundon këtu. Nëse Shën Pali VI, papë, e tregonte shpeshherë «qytetërimin e dashurisë» si qëllimin drejt të cilit duhet të synojnë të gjitha përpjekjet në fushën shoqërore dhe kulturore, si dhe në atë ekonomike e politike, duhet shtuar se ky qëllim nuk do të arrihet kurrë nëse në konceptimet dhe zbatimet tona, që kanë të bëjnë me fushat e gjera dhe komplekse të bashkëjetesës njerëzore, do të ndalemi te kriteri: «sy për sy e dhëmb për dhëmb» dhe nuk do të përpiqemi ta shndërrojmë atë thelbësisht, duke e plotësuar me një frymë tjetër. Pa dyshim, në këtë drejtim na udhëheq gjithashtu Koncili II i Vatikanit kur, duke folur në mënyrë të përsëritur për nevojën për ta bërë botën më njerëzore, e përcakton misionin e Kishës në botën bashkëkohore pikërisht në realizimin e këtij detyrimi. Bota e njerëzve mund të bëhet gjithnjë e më shumë njerëzore vetëm nëse, së bashku me drejtësinë, përfshin në sferën e larmishme të marrëdhënieve ndërnjerëzore dhe shoqërore atë «dashuri mëshirëplote» që përbën mesazhin mesianik të Ungjillit.

Bota e njerëzve mund të bëhet «gjithnjë e më njerëzore» vetëm kur në të gjitha marrëdhëniet e ndërsjella, që formojnë fytyrën e saj morale, do t'i bëjë vend *faljes*, kaq thelbësore për Ungjillin. *Falja dëshmon se në botë*

është e pranishme një dashuri më e fuqishme se mëkati. Falja është, gjithashtu, kushti themelor për pajtimin, jo vetëm në marrëdhënien e Hyjit me njeriun, por edhe në marrëdhëniet e ndërsjella midis njerëzve. Një botë nga e cila do të eliminohej falja, do të ishte vetëm një botë e drejtësisë së ftohtë e të pandjeshme, në emër të së cilës secili do të pretendonte të drejtat e veta kundrejt tjetrit; kështu, egoizmat e llojeve të ndryshme që flenë brenda njeriut, mund ta shndërrojnë jetën dhe bashkëjetesën njerëzore në një sistem shtypjeje të më të dobët nga më i forti, ose në një arenë të luftës së përhershme ndaj njëri-tjetrit.

Prandaj, Kisha duhet ta çmojë si një nga detyrat e saj kryesore – në çdo etapë të historisë, dhe veçanërisht në epokën bashkëkohore – atë të shpalljes e të zbatimit të misterit të mëshirës, të zbuluar në shkallën më të lartë në Jezu Krishtin. Ky mister është – jo vetëm për vetë Kishën si bashkësi besimtarësh, por në një farë kuptimi edhe për të gjithë njerëzit –, burimi i një jete ndryshe nga ajo që njeriu, i ekspozuar ndaj forcave mujshare të lakmisë së trefishtë që veprojnë brenda tij, është në gjendje të ndërtojë. Pikërisht në emër të këtij misteri, Krishti na mëson të falim gjithmonë. Sa herë përsërisim fjalët e lutjes që Ai vetë na ka mësuar, duke kërkuar: «Na i fal fajet tona, si i falim ne fajtorët tanë», pra atyre që kanë faje ndaj nesh! Është vërtet e vështirë të shprehet vlera e thellë e qëndrimit që këto fjalë përcaktojnë dhe rrënjoshin. Çfarë pasurie i përcjellin këto

fjalë çdo njeriu në lidhje me të afërmin e me vetveten e tij! Vetëdija se jemi borxhlinj ndaj njëri-tjetrit ecën krah për krah me thirrjen për solidaritet vëllazëror, që Shën Pali e ka shprehur me ftesën e goditur: «duron njëri-tjetrin me dashuri». Çfarë mësimi përvujtërie përmbahet aty për njeriun, njëkohësisht për të afërmin dhe për veten e tij! Çfarë shkolle e vullnetit të mirë për bashkëjetesën e përditshme, në kushtet e ndryshme të ekzistencës sonë! Çfarë do të mbetej nga çdo program «humanist» i jetës dhe i edukimit, nëse do ta shpërfillnim këtë mësim?

Krishti e thekson me kaq këmbëngulje nevojën për të falur të tjerët, saqë Pjetrit, i cili e kishte pyetur sa herë duhej të falte të afërmin, i tregoi shifrën simbolike «shtatëdhjetë herë shtatë», duke dashur të thoshte me këtë se duhej të falte secilin dhe në çdo rast. Është e qartë se një kërkesë kaq bujare për të falur nuk i anulon kërkesat objektive të drejtësisë. Drejtësia, në kuptimin e saj të vërtetë, përbën, për të thënë kështu, qëllimin e faljes. Në asnjë pjesë të mesazhit ungjillor, falja dhe as mëshira si burim i saj, nuk nënkuptojnë tolerancë ndaj së keqes, ndaj shkandullit, ndaj padrejtësisë apo fyerjes së shkaktuar. Në çdo rast, riparimi i së keqes dhe i shkandullit, dëmshpërblimi i padrejtësisë, shlyerja e fyerjes, janë kushte të faljes.

Kështu, struktura themelore e drejtësisë depërton gjithmonë në fushën e mëshirës. Kjo e fundit,

megjithatë, ka fuqinë t'i japë drejtësisë një përmbajtje të re, e cila shprehet në mënyrën më të thjeshtë dhe më të plotë përmes faljes. Në të vërtetë, falja tregon se, përtej procesit të «dëmshtëpërblimit» dhe «armëpushimit», që është specifike për drejtësinë, është e nevojshme dashuria, që njeriu të pohohet si i tillë. Përmbushja e kushteve të drejtësisë është e domosdoshme, sidomos në mënyrë që dashuria të mund të zbulojë fytyrën e saj. Duke analizuar shëmbëlltyrën e djalit plangprishës, tashmë kemi tërhequr vëmendjen mbi faktin *se ai që fal dhe ai që falet takohen në një pikë thelbësore, që është dinjiteti ose vlera thelbësore e njeriut*, e cila nuk mund të humbasë dhe pohimi ose rigjetja e së cilës është burim i gëzimit më të madh. Kisha e çmon me të drejtë si detyrë të saj, si qëllim të misionit të vet, ruajtjen e autenticitetit të faljes, si në jetë dhe në sjellje, ashtu edhe në edukim dhe në veprimtarinë baritore. Ajo e mbron faljen duke ruajtur burimin e saj, që është misteri i mëshirës së vetë Hyjit, i zbuluar në Jezu Krishtin.

Në themel të misionit të Kishës, në të gjitha sferat për të cilat flasin shumë udhëzime të Koncilit më të fundit dhe përvoja shumëshekullore e apostullimit, nuk gjendet asgjë tjetër përveç burimeve të Shpëtimtarit nga ku Kisha merr: është kjo gjë që përvijon orientimet e shumta të misionit të Kishës në jetën e të krishterëve, të bashkësive dhe gjithashtu të mbarë Popullit të Hyjit. Kjo «marrje nga burimet e Shpëtimtarit» nuk mund të realizohet ndryshe veçse në frymën e asaj varfërie në të

cilën na ka thirrur Zoti me fjalën dhe me shembullin: «Falas keni marrë, falas edhe jepni». Kështu, në të gjitha rrugët e jetës dhe të shërbesës së Kishës – përmes varfërisë ungjillore të ministrave dhe operatorëve baritorë dhe të mbarë popullit, që dëshmon «veprat e mëdha» të Zotit të tij – shfaqet edhe më mirë Hyji «i pasur me mëshirë».

VIII.

LUTJA E KISHËS SË KOHËVE TONA

15. Kisha bën thirrje për mëshirën hyjnore

Kisha shpall të vërtetën e mëshirës së Hyjit të shpallur në Krishtin e kryqëzuar dhe të ngjallur, dhe e shpall atë në mënyra të ndryshme. Për më tepër, ajo përpiket ta zbatojë mëshirën ndaj njerëzve përmes njerëzve, duke e parë këtë si një kusht të domosdoshëm për kujdesin për një botë më të mirë dhe «më njerëzore», sot dhe nesër. Megjithatë, në asnjë moment dhe në asnjë periudhë historike – veçanërisht në një epokë kaq kritike si kjo e jona – Kisha nuk mund të harrojë lutjen që është një klithje për mëshirën e Hyjit para shumë formave të së keqes që rëndojnë mbi njerëzimin dhe e kërcënojnë atë. Pikërisht kjo është e drejta dhe detyra themelore e Kishës, në Krishtin Jezus: është e drejta dhe detyra e Kishës ndaj Hyjit dhe ndaj njerëzve. Sa më shumë që ndërgjegjja njerëzore, duke iu nënshtuar shekullarizimit, humbet kuptimin e vetë fjalës «mëshirë», aq më shumë, duke u larguar nga Hyji, distancohet nga misteri i mëshirës, e aq më shumë Kisha ka të drejtën dhe detyrën të bëjë thirrje ndaj Hyjit të mëshirës «me thirrje të forta». Këto «thirrje të forta» duhet të spikasin në Kishën e kohëve tona, e që i

drejtohen Hyjit për të kërkuar mëshirën e Tij, dëftimi i sigurt i së cilës dëshmohet dhe shpallet i realizuar tashmë në Krishtin e kryqëzuar e të ngjallur, pra në misterin pashkor. Ky mister përmban në vetvete shpalljen më të plotë të mëshirës, pra të asaj dashurie që është më e fuqishme se vdekja, më e fuqishme se mëkati dhe çdo e keqe, dashuria që e ngre njeriun nga rëniet më të thella dhe e çliron atë nga kërcënimet më të mëdha.

Njeriu bashkëkohor i ndien këtë kërcënim. Ajo që është thënë më sipër në lidhje me këtë gjë është vetëm një skicë e thjeshtë. Njeriu bashkëkohor shpesh e pyet veten, me një ankth të thellë, për zgjidhjen e tensioneve të tmerrshme që janë dendur mbi botën dhe që ndërthuren mes njerëzve. Dhe nëse ndonjëherë nuk ka guximin që ta shqiptojë fjalën «mëshirë», ose në ndërgjegjen e tij, të zbrazët nga përmbajtja fetare, nuk e gjen ekuivalenten e saj, aq më tepër është e nevojshme që Kisha ta shqiptojë këtë fjalë, jo vetëm në emrin e saj, por edhe në emër të të gjithë njerëzve bashkëkohorë.

Prandaj, është e nevojshme që gjithçka që kam thënë në këtë dokument mbi mëshirën, të shndërrohet në një lutje të zjarrtë: të shndërrohet vazhdimisht në një klithmë që kërkon mëshirë sipas nevojave të njeriut në botën bashkëkohore. Kjo klithmë le të jetë plot me atë të vërtetë mbi mëshirën që ka gjetur një shprehje kaq të pasur në Shkrimin e Shenjtë dhe në Traditë, si dhe në jetën autentike të fesë së shumë brezave të Popullit të

Hyjit. Me këtë klithmë, ashtu si shkrimtarët e shenjtë, i drejtohem Hyjit, i cili nuk mund të përbuzë asgjë nga ato që ka krijuar, Hyjit që është besnik ndaj vetvetes, ndaj atësisë dhe dashurisë së tij. Dhe, si profetët, i drejtohem asaj dashurie që ka karakteristika amnore dhe, si një nënë, ndjek secilin prej bijve të saj, çdo dele të humbur, edhe nëse do të kishte me miliona dele të tilla të humbura, edhe nëse në botë bakeqësia do të mbizotëronte mbi ndershmërinë, edhe nëse njerëzimi bashkëkohor do ta meritonte një «përmbytje» të re për mëkatet e tij, ashtu si e meritoi dikur breznia e Noehit. I drejtohem asaj dashurie atërore që na është zbuluar nga Krishti në misionin e tij mesianik, e cila arriti kulmin në kryqin e tij, në vdekjen dhe ngjalljen e tij! I drejtohem Hyjit nëpërmjet Krishtit, duke kujtuar fjalët e *Magnificat*-it të Marisë, që shpallin mëshirën «nga breznia në brezni»! Të kërkojmë mëshirën hyjnore për brezin bashkëkohor! Kisha, që sipas modelit të Marisë përpiqet të jetë gjithashtu nënë e njerëzve në Hyjin, le ta shprehë në këtë lutje kujdesin e saj amnor dhe njëkohësisht dashurinë e besueshme, nga e cila lind pikërisht nevoja më e zjarrtë për lutje.

Le t'i lartësojmë lutjet tona, të udhëhequr nga feja, shpresa dhe dashuria që Krishti ka mbjellë në zemrat tona. Ky qëndrim është gjithashtu dashuri ndaj Hyjit, të cilin njeriu bashkëkohor shpesh e ka larguar shumë nga vetja, duke e bërë të huaj për vetveten, duke shpallur në mënyra të ndryshme se është «i tepërt» për të. Kjo është,

pra, dashuri ndaj Hyjit, e mospranimi ofendues prej anës së njeriut bashkëkohor na prek thellë e na bën që të klithim me Krishtin në kryq: «O Atë, fali, sepse nuk dinë çfarë bëjnë». Kjo është, njëkohësisht, dashuri ndaj njerëzve, ndaj të gjithë njerëzve pa përjashtim dhe pa ndarje: pa dallim race, kulture, gjuhe, konceptimi të botës, pa dallim midis miqve dhe armiqve. Kjo është dashuri ndaj njerëzve – dhe dëshiron çdo të mirë të vërtetë për secilin prej tyre dhe për çdo bashkësi njerëzore, për çdo familje, për çdo komb, për çdo grup shoqëror, për të rinjtë, për të rriturit, për prindërit, për të moshuarit, për të sëmurët – ndaj të gjithëve pa përjashtim. Kjo është dashuri, domethënë një kujdes i përkushtuar për t'i siguruar secilit çdo të mirë të vërtetë dhe për të larguar e parandaluar çdo të keqe.

E nëse ndonjë prej bashkëkohësve nuk bashkëndan fenë dhe shpresën që më shtynjë, si shërbëtor i Krishtit dhe mbarështues i mistereve të Hyjit, të kërkoj në këtë orë të historisë mëshirën e Hyjit për njerëzimin, le të përpiqet të paktën të kuptojë arsyen e këtij kujdesi. Ajo është e diktuar nga dashuria për njeriun, për gjithçka që është njerëzore dhe që, sipas intuitës së shumicës së bashkëkohësve, është e kërcënuar nga një rrezik i madh. Misteri i Krishtit, që duke na zbuluar thirrjen e madhe të njeriut, më ka shtyrë të pohoj në enciklikën *Redemptor hominis* dinjitetin e tij të pakrahasueshëm, më detyron, njëkohësisht, të shpall mëshirën si dashuri mëshirëplote të Hyjit, të zbuluar në vetë misterin e

Krishtit. Ky mister më detyron gjithashtu t'i drejtohem kësaj mëshire dhe ta kërkoj atë në këtë fazë të vështirë e kritike të historisë së Kishës e të botës, ndërsa i afrohem fundit të Mijëvjeçarit të dytë.

Në emër të Jezu Krishtit të kryqëzuar e të ngjallur, në frymën e misionit të tij mesianik që vazhdon në historinë e njerëzimit, lartësojmë zërin tonë dhe lutemi që, në këtë fazë të historisë, të shfaqet edhe një herë ajo dashuri që është në Atin dhe, përmes veprës së Birit e të Shpirtit Shenjtë, të dëshmohet e pranishme në botën bashkëkohore e të jetë më e fuqishme se e keqja: më e fuqishme se mëkati dhe vdekja. Lutemi për ndërmjetësimin e Asaj që nuk pushon së shpalluri «mëshirën nga breznia në brezni», dhe gjithashtu të atyre të cilët janë përmbushur plotësisht fjalët e shpallura të Fjalimit të malit: «Lum të mëshirshmit, sepse do të gjejnë mëshirë».

Duke vazhduar detyrën e madhe të zbatimit të Koncilit II të Vatikanit, ku me të drejtë mund të shohim një fazë të re të vetërealizimit të Kishës – të menduar për epokën në të cilën na takon të jetojmë – vetë Kisha duhet të udhëhiqet vazhdimisht nga vetëdija e plotë se në këtë vepër nuk i lejohet, në asnjë mënyrë, të mbyllet në vetvete. Arsyeja e qenies së saj është pikërisht të zbulojë Hyjin, domethënë Atin që na mundëson ta «shohim» në Krishtin. Sado e fortë qoftë rezistenca e historisë njerëzore, sado e theksuar qoftë ndryshueshmëria e

qytetërimit bashkëkohor, sado i madh qoftë mohimi i Hyjit në botën njerëzore, aq më e madhe duhet të jetë afërsia me atë mister që, i fshehur prej shekujsh në Hyjin, i është zbuluar realisht njeriut në kohë, përmes Jezu Krishtit.

Me bekimin tim apostolik.

*Dhënë në Romë, pranë Shën Pjetrit, më 30 nëntor,
të Dielën e Parë të Ardhjes, të vitit 1980,
i treti i Pontifikatit.*

IOANNES PAULUS PP. II

A handwritten signature in black ink, reading "Ioannes Paulus PP. II". The script is cursive and elegant, with the letters "I", "P", and "II" being particularly prominent and stylized.

PËRMBAJTJA

I. Kush më sheh mua, sheh Atin (krh Gjñ 14,9).....	3
1. Zbulimi i mëshirës	3
2. Mishërimi i mëshirës	6
II. Mesazhi mesianik.....	11
3. Kur Krishti filloi të veprojë dhe të mësojë	11
III. Besëlidhja e Vjetër	16
4. Koncepti i «mëshirës» në Besëlidhjen e Vjetër	16
IV. Shëmbëlltyra e djalit plangprishës	23
5. Analogjia	23
6. Vëmendje e veçantë ndaj dinjitetit njerëzor	26
V. Misteri pashkor	31
7. Mëshira e shfaqur në kryq e në ngjallje.....	31
8. Një dashuri më e fortë se vdekja, më e fortë se mëkati.....	36
9. Nëna e mëshirës	41

VI. Mëshira ... nga breznia në brezni.....	45
10. Imazhi i breznisë sonë	45
11. Burime shqetësuese	48
12. A mjafton drejtësia?.....	51
 VII. Mëshira e Hyjit në misionin e Kishës.....	 55
13. Kisha e shpall dhe e dëshmon mëshirën e Hyjit ..	56
14. Kisha përpiqet ta zbatojë mëshirën.....	61
 VIII. Lutja e Kishës së kohëve tona	 70
15. Kisha bën thirrje për mëshirën hyjnore.....	70

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Letra enciklike **I pasur me mëshirë** (Dives in Misericordia)
e shenjtërisë së tij Gjon Pali II mbi mëshirën hyjnore / Papa
Gjon Pali II ; përkth. Dom Gjovalin Simoni ; red. Mond Marku.
- Tiranë : Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë, 2026.
80 f. ; 17 cm.

Tit. origj.: Dives in misericordia. Lettera enciclica sulla
misericordia divina. Papa Giovanni Paolo II
ISBN 9789928476166

1.Kisha katolike 2.Teologjia 3.Jezu Krishti
27 -3